

เรื่องของนาคที่ปรากฏในวรรณคดีพุทธศาสนา

(ฉบับภาษาบาลีและสันสกฤต)

วรรณคดีพุทธศาสนาส่วนใหญ่จะมีเนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธรูปเจ้า ทั้งในสมัยพุทธกาลและในคติชาติของพระองค์ ฉะนั้นการกล่าวถึงบทบาทของนาคที่ปรากฏในวรรณคดีพุทธศาสนาจึงได้แยกออกพิจารณาเป็นสองประการคือ บทบาทของนาคที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปเจ้าในปัจจุบันชาติประการหนึ่ง กับบทบาทของนาคในวรรณคดีชาดกคือเรื่องราวในคติชาติของพระพุทธรูปเจ้าอีกประการหนึ่ง

๔.๑ นาคกับพระพุทธรูปเจ้า

บทบาทของนาคที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปเจ้าปรากฏในวรรณคดีพุทธศาสนาหลายเรื่อง ล้วนแล้วแต่เป็นบทบาทที่ส่งเสริมพระบารมีของพระพุทธรูปเจ้าทั้งสิ้น แสดงเรื่องเกี่ยวกับความมีบุญญาธิการและพระบารมีของพระองค์ เรื่องราวของนาคที่ปรากฏในพุทธประวัติตอนต่าง ๆ นับแต่พระพุทธรูปเจ้าประสูติจนถึงปรินิพพานมีโดยลำดับดังนี้

พระพุทธรูปเจ้าประสูติ

ในพุทธประวัติ มีเรื่องว่าพระศาสดาทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางมายา ผู้เป็นพระชายาของพระเจ้าสุทโธทนะ กษัตริย์กรุงกบิลพัสดุ์ เมื่อใกล้เวลาจะประสูติ พระนางมายาทรงปรารถนาจะเสด็จประพาสอุทยานลุมพินีวัน ซึ่งพระราชสวามีก็มีได้ขจัดพระอภัยาคัย พระนางพร้อมด้วยข้าราชบริพารฝ่ายในจึงได้ไปถึงสวนลุมพินีวันในเวลาเช้า วันวิสาขปุณณมี เพ็ญเดือน ๖ และพระนางก็ได้ประสูติพระครรภ์ประสูติพระศาสดา ณ สถานที่นั้นเมื่อเวลา

* สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธประวัติ, พิมพ์ครั้งที่ ๔๔. (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔), หน้า ๑๕ - ๑๖.

โลกนี้เอง เป็นธรรมดาของมหาบุรุษผู้ที่จะเกิดมาอุปการะอันยิ่งใหญ่แก่โลก มักจะมีผู้กล่าวสรรเสริญอุภินหารประการต่าง ๆ ในทำนองเดียวกันเวลาที่พระศาสดาประสูตินั้นก็มีเหตุการณ์มหัศจรรย์ต่าง ๆ เพื่อเสริมพระบารมีของพระองค์ และในตอนนี้ข้าพเจ้าก็มีบทบาทเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าด้วยเช่นกัน

นาคสรณำพระกุมาร

ในลลิตวิสตระ^๑ ได้บรรยายถึงเหตุการณ์ในขณะที่พระพุทธเจ้าประสูติว่า ขณะนั้นพระโพธิสัตว์พอเกิดออกมาแล้วก็ทรงหย่อนพระบาทลงสู่แผ่นดิน ในระหว่างที่พระโพธิสัตว์หย่อนพระบาทลงมานั้น ดอกบัวใหญ่ที่ชำแรกมหาปรุพีปรากฏขึ้นมา พญานาคทั้ง ๒ คือ นันทะและอุปนันทะมีกายกึ่งหนึ่งอยู่ในอากาศ เนมิตท่อน้ำ ๒ ท่อคือน้ำเย็นกับน้ำร้อนสรลงสนานพระโพธิสัตว์ และอีกตอนหนึ่ง^๒ ได้บรรยายว่า "พญานาคประชุมพร้อมเพรียงกันสรลงสนาน (พระโพธิสัตว์) ด้วยท่อน้ำใหญ่อันเลิศมีกลิ่นหอม เทวดาอื่น ๆ ทั้งหมื่น (ยี่) อยู่ในอากาศ ก็เอาน้ำหอมสรลงสนานพระสวามัญ (พระโพธิสัตว์) เพราะพระองค์เป็นผู้นิพนธ์อันเลิศ"^๓

การกล่าวถึงปรากฏการณ์ในขณะที่พระพุทธเจ้าประสูติว่ามีธารน้ำอุ่น ธารน้ำเย็นตกลงมาจากอากาศสนานพระองค์นั้นก็มิใช่ในพระไตรปิฎก^๔ และมหาวัสสุ^๕ ด้วยเช่นกัน แต่มีได้กล่าวไว้ชัดเจนว่าสายน้ำทั้งสองสายนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร ซึ่งผิดกับลลิตวิสตระที่กล่าวไว้ชัดเจนว่าผู้ที่นิรมิตท่อน้ำอุ่นและน้ำเย็นให้ตกลงมาจากอากาศนั้นคือพญานาคนันทะและอุปนันทะ

^๑แสง มนวิฑูร, ลลิตวิสตระ, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๑๒), ๗.๒๑.๕๗๖.

^๒เล่มเดียวกัน, ๗.๓๗.๕๘๖.

^๓พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พาณิชย์สุภณ, ๒๕๖๔), ๑๐.๑๗.

^๔J.J. Jones, tr., The Mahāvastu, (London : Luzac & Company Ltd., 1952), II : 21.

และพญานาคคู่นี้ปรากฏอีกครั้งในโอกาสที่พระศาสดาเสด็จออกมทราภิเนษกรมณ์ ความว่า "ในทีนั้น พญานาคชื่ออรุณ พญานาคชื่อมนสิวิ พญานาคชื่อสาคระ พญานาคชื่ออนวตปตะ และ พญานาคคู่นี้คือนันทะ อุปนันทะ พุคอย่างนี้ว่าแม่พวกข้าพเจ้าทั้งหลายก็จะนิรมิตฝนที่ตกตามฤดูกาล แล้วจะโปรยผงจันทน์อรุณสาร เพื่อกระทำบูชาพระโพธิสัตว์"

สรุปความคิดเห็นเกี่ยวกับนาคในตอนนี้มีว่า นาคมีคุณสมบัติพิเศษอย่างหนึ่งคือเป็นผู้ที่บันดาลสายน้ำให้เกิดขึ้น และยังสามารรถนิรมิตฝนให้ตกต้องตามฤดูกาลอีกด้วย ซึ่งเป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่าประเพณีทางพุทธศาสนาถือว่านาคนั้นเป็นสัญลักษณ์ของน้ำ ตามคติของไทยก็ถือว่านาคเป็นผู้ให้น้ำแก่มนุษย์โลกแต่ละปี และมีการทำปฏิทินทางจันทรคติ บอกถึงเกณฑ์พระศาสด์พยากรณ์ไว้ในประกาศสงกรานต์ประจำปีว่าปีใดนาคให้น้ำก็ตัว

พระพุทธรเจ้าตรีสรุ

การตรีสรุของพระพุทธรเจ้าเป็นการเกิดทางวิญญูณ นับว่าเป็นการเกิดอันยิ่งใหญ่กว่าการประสูติซึ่งเป็นการเกิดโดยธรรมชาติ พระองค์โคตรสรุธรรมพิเศษจึงได้พระนามว่า "อรุณ" และตรีสรุชอบโดยลำพังพระองค์เองจึงได้พระนามว่า "สัมมาสัมพุทธโธ" ในโอกาสที่พระพุทธรเจ้าตรีสรุได้มีเรื่องราวของนาคเข้ามาเกี่ยวพันกับเหตุการณ์นั้นหลายเรื่อง ในลลิตวิสตระ^๒ ได้กล่าวไว้โดยละเอียดว่า นางสุชาดาชิตาหัวหน้าหมู่บ้านอรุณวิลาได้ถวายข้าวมธุปายาสที่ใส่ในถาดทองแก่พระโพธิสัตว์ พระองค์ได้ทรงถือเอาบิณฑบาตนั้นไปยังนาคคนที่ (แม่น้ำนาค) แล้วเข้าไปสู่แม่น้ำในรัชชนาในเวลาเช้า วางบิณฑบาตนั้นก็ทิ้งน้ำจืดทั้งหลายไว้ในที่แห่งหนึ่ง แล้วเสด็จลงสู่แม่น้ำในรัชชนาเพื่อทำให้ร่างกายชุ่มเย็น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑แสง มนวิหุร, ลลิตวิสตระ, ๑๕.๒๓.๓๐๓.

^๒เล่มเดียวกัน, ๑๘.๒๒.๓๘๒.

นาคกันยาดวายอาสนะ^๑

เมื่อพระโพธิสัตว์เสด็จขึ้นจากน้ำแล้วทอดพระเนตรเห็นเกาะทราย ทรงใคร่เพื่อเสด็จไปประทับ ครั้นนั้นนาคกันยา (ลูกสาวนาค) ในแม่น้ำในรัฐชานาโฉลจากพื้นดิน น้อมภัทราอาสนะ (อาสนะอันเจริญ) ประคบบัณฑิตถวายแก่พระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ประทับนั่งบนอาสนะนั้นแล้วเสวยข้าวมธุปายาสนั้นจนอิ่ม เพื่อทรงอนุเคราะห์สาวสุชาคาธิกาหัวหน้าหมู่บ้าน

นาคราชานูรักษาดาคทอง^๒

เมื่อเสวยข้าวมธุปายาสเสร็จแล้ว พระโพธิสัตว์ไม่ทรงโยคีต่อภาชนะทองนั้น ทรงโยนลงในน้ำ พอโยนภาชนะทองนั้นลง พญานาคชื่อสาครเกิดความสนใจนับถือมากกับไว้แล้วบ้ายหน้าสู่พิภพของตน ประดิษฐานไว้โดยคิดว่าเป็นของควรมบูชา ครั้นนั้นองค์ปุรันทร (องค์อินทร์) ผู้พันเนตรนิรมิตเป็นครุฑปากเพชร ประารภเพื่อจะนำภาชนะทองนั้นจากสำนักของพระยานาค เมื่อไม่สามารถจึงกลับเป็นรูปของคน (ตามเดิม) ขอภาชนะนั้นแล้วนำไปยังพิภพดาวดึงส์เพื่อบูชาและเพื่อเป็นเจดีย์ ครั้นนำไปได้แล้วจึงเล่นมหรสพชื่อ ปาตรียาตร (การเค้นทางของภาชนะ) และแม้ทุกวันนี้ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ยังมีการฉลองภาชนะทุก ๆ ปี ส่วนภัทราอาสนะนั้น นาคกันยาผู้นั้นเก็บเอาไปเพื่อเป็นเจดีย์และเพื่อบูชา

ในพระคัมภีร์ชาดก^๓ ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ในวันตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าว่าในตอนเช้าตรู่หลังจากที่พระโพธิสัตว์ได้รับข้าวมธุปายาสที่ใสดาคทองอันนางสุชาคาธิกตรีของ

^๑ แสง มนวิthur, ลลิตวิสตร, ๑๘.๒๒.๗๖๖.

^๒ เรื่องเดียวกัน, ๑๘.๒๒.๗๘๓.

^๓ ส.อ.ส. "อวิทุเรนิทาน," พระคัมภีร์ชาดกแปลฉบับ ส.อ.ส. อรรถกถาเอกนิบาต (พระนคร : โรงพิมพ์อัมศรี, ๒๔๕๓), ๑ : ๑๗๒.

กฤตภูมิผู้ใหญ่ในบ้านเสนานิกม ค่ายลอรุเวลาจัดถวายแล้ว พระองค์ได้ทรงถือถาดข้าวปายาสเสด็จไปยังฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เมื่อเสร็จแล้วเสวยข้าวปายาสจนหมดแล้วทรงถือถาดอธิษฐานว่า ถ้าข้าพเจ้าจักได้เป็นพระพุทธเจ้าในวันนี้ ขอถาดของข้าพเจ้านี้จงลอยทวนกระแสน้ำ ถ้าข้าพเจ้าจักไม่ได้เป็นพระพุทธเจ้า ขอถาดใบนี้จงลอยไปตามน้ำ เมื่อทรงลอยถาดลงในน้ำ ถาดใบนั้นได้ตัดกระแสน้ำลอยไปกลางแม่น้ำ แล้วลอยทวนกระแสน้ำไประยะทางประมาณ ๘๐ ศอก เสมือนดั่งม้ามีกำลังเร็ววิ่งไปกลางสนามฉะนั้น แล้วถาดนั้นก็จมลงที่น้ำวนแห่งหนึ่ง ตกไปยังพิภพของกาลีนาคราช และไปกระทบกับถาดของพระพุทธเจ้าสามพระองค์ก็เกิดเสียงดังกรึก พญากาลีนาคราชเมื่อได้ยินเสียงก็ทราบดีว่าพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลกอีกพระองค์หนึ่งแล้ว

เมื่อพระโพธิสัตว์ทรงลอยถาดแล้วประทับอยู่ในคองไม้สาละใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา จนเวลาเย็นจึงเสด็จดำเนินมาประทับ ณ คองไม้โพ

นาคราชสรรเสริญพระพุทธเจ้า

ขณะที่พระโพธิสัตว์เสด็จดำเนินจากริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชราสู่คองไม้โพนั้น ในคัมภีร์พุทธจริต^๒ มีข้อความกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนี้ว่า

... กาลีนาคราช พญางูผู้เลอเลิศ ผู้มีอำนาจเปรียบเสมือนเจ้าแห่งคชสารทั้งหลาย ได้ถูกปลุกให้ตื่นขึ้นด้วยเสียงพระดำเนินของพระโพธิสัตว์ นาคราชก็ทราบดีว่าพระโพธิสัตว์ทรงตั้งพระทัยที่จะบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ กาลีนาคราชโคกฉาวสรรเสริญพระองค์ว่า

พระพุทธเจ้าในอดีตสามพระองค์ได้แก่ พระกกุสนชพระพุทธเจ้า พระโกนาคมนุชเจ้า และพระกัสสปพระพุทธเจ้า

^๒E.H. Johnston, tr., The Buddhacarita (Delhi : Motilal Banarsidass, 1972), p. 186.

... ข้าแต่พระสมุห์มหา牟尼 ปรุพีได้หัวนั้ไหวในขณะที่พระองค์ประทับที่พระบาทลงช้าแล้ว
ช้าเล่า รัศมีที่เปล่งจากพระกายของพระองค์ส่องสว่างดุจแสงอาทิตย์ และวันนี้
พระองค์จะบรรลุดังสิ่งทีน่าปรารถนา

... ข้าแต่พระผู้มีพระเนตรค้งคอกบัว บรรดานกทั้งหลุ่ยที่โผบินขึ้นสู่อู่หงฟ้าทำ
ประทักษิณ สายลมเย็นที่พัดฉวนทั่วท้องฟ้า ไม่เป็นทีน่าสงสัยเลยว่ วันนี้จะเป็น
วันที่พระองค์จักไคเป็นพุทธะ...^๑

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑Asvaghosa, Buddha carita (Delhi : Motilal Banarsidass, 1972), 12. 117 - 118. 143 - 144.

ลลิตวิสตระ^๑ ได้พรรณนาถึงตอนที่พระโพธิสัตว์เสด็จเข้าสู่ดวงไม้โพ้วาแสงสว่างก็เปล่งออกจากพระกาย พิกพของนาคราชชื่อ กาลิกะ ได้สว่างด้วยรัศมีที่เปล่งออกจากพระกายของพระโพธิสัตว์นั้น นาคราชกาลิกะเห็นดังนั้นจึงได้กล่าวสรรเสริญพระโพธิสัตว์ความ
ว่า

...การเห็นรัศมีครั้งนี้ เหมือนเห็นรัศมีงามในพระกรอุจันตะพุทฺธ และเห็นรัศมีงามในพระกนกะพุทฺธ ซึ่งเหมือนกับเห็นรัศมีปราศจากมลทินในพระกาศยปะพุทฺธ ผู้เป็นพระธรรมราชาหาโทษมิได้ รัศมีแห่งชญาณมีลักษณะประเสริฐ กระทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแล้วโดยไม่คองสงสัย ซึ่งทำให้พิกพของข้าพเจ้านี้สว่างไสวตั้งว่าประดับด้วยประกายทอง แสงสว่างนี้โพล่ปรากฏอยู่ในพิกพของข้าพเจ้า ไม่ใช่แสงสว่างของดวงจันทร์ และดวงอาทิตย์ ไม่ใช่แสงไฟ ไม่ใช่แสงแถมฉวี ไม่ใช่แสงฟุ้งและอันปราศจากมลทิน และไม่ใช่แสงควาทั้งหลาย ไม่ใช่แสงสว่างของอุกอินทร ไม่ใช่แสงสว่างของพรหม และไม่ใช่แสงสว่างของอสูร แต่ก่อนพิกพของข้าพเจ้าเต็มไปด้วยความมืดด้วยกรรมอย่างอุกฤตโดยส่วนเดียว

แต่บัดนี้ พิกพของข้าพเจ้านี้ สว่างงามเหมือนสว่างด้วยแสงอาทิตย์ เวลาเพียงความปรีดีก็เกิดขึ้นในใจ กายก็เป็นสุข เนื้อตัวก็เย็นอย่างประหลาด ร่างกายของข้าพเจ้าที่เกือกกดด้วยกับทรายมันรอน แต่ไม่รอน มันกลับเย็น พระโพธิสัตว์ผู้ประพฤติกัมมิตามาหลายโกฏี เสด็จไปยังพุ่มคนโพ ปรากฏขึ้นแล้ว...

เมื่อกาลิกะนาคราชได้กล่าวสรรเสริญพระโพธิสัตว์แล้ว ก็ไปนมัสการแทบพระบาททั้งสองของพระองค์ แล้วยืนอยู่เบื้องหน้าด้วยความเคารพ นางนาคทั้งหลายก็พากันบูชาพระโพธิสัตว์ และชโลมลูบด้วยของหอม ชักดอกไม้ ประโคมดนตรีทั้งหลาย นาคราชกระทำอัญชลีแล้วก็กล่าวสรรเสริญอีกว่า

^๑แสง มนวิทฺธ, ลลิตวิสตระ, ๑๘.๒๖ - ๒๗. ๑๕๕ - ๑๕๖.

...การเห็นพระนายกณฺฐมีพระพักตร์คจฺจวงจันทรในวันเพ็ญ ผู้สูงสุดกว่าโลก เหมือนข้าพระองค์โคเห็นนิรมิตดี ข้าพระองค์เคยเห็นพระณฺฐมีมาแล้ว วันนี้พระองค์ทรงกำจัดมารและพละมารเหล่านั้นของพระองค์แล้ว พระองค์ก็จะไคซึ่งปท (จุดหมายปลายทาง) อันนาปรารธนา

การข่มอินทรีย์ การให้ทาน การระงับอินทรีย์ การเสียดละของพระองค์ทั้งหมด ใค้มีแล้วในครั้งก่อน ๆ เพื่อประโยชน์ใค้ การข่มอินทรีย์ คือ ไมตรี กรุณา กำจัดแห่งกษานติ พระองค์โคทำให้มีขึ้นแล้วเพื่อประโยชน์ใค้ การข่มอินทรีย์ ความเพียร การยินดีในการเขาสยาน ปรชญาที่เป็นควงประทีป พระองค์ทําแล้วเพื่อประโยชน์ใค้ ประโยชน์นั้น ๆ ทั้งหมดจะคิดตามใค้ผลสมบูรณแก่พระองค์ พระองค์จะถึงความชนะในวันนี้...

หลังจากใค้รับคำสรรเสริญจากนาคราชแล้ว พระโพธิสัคค์ได้ทรงรับหน้าจากคนเกี่ยวหน้า และใค้ทรงลาคนหน้าต่างมัดสังกั ประทับอยู่ใค้ริมพระมหาโพ้นพร้อมทั้งทรงอธิบายว่า ถ้ายังไม่บรรลุพระสัสมมาสัโพธิญาณก็จักไม่เสด็จลุกขึ้น แม้วาพระมังสะและพระโลหิตจะเหือคแห้งไปเหลือแต่พระคจะ พระนหารุ และพระอัฐิกัตามที ในครั้งนั้น พญามารพร้อมค้วยเสนามาร เข้ามามาฉจญพระองค์ พระองค์ก็ทรงอธิบายพระบารมี ๑๐ ทศ^๒ เข้าช่วยฉจญ ทำให้พญามารพ่ายแพ้ไป และพระองค์ใค้บรรลุพเพนิวาसानุสสติญาณใค้ปรุมยาม ไค้พิพจักชญาณใค้มัชฉิมยาม ทรงใค้พระบัญญัติพิจารณาปัจจสมุปบาทและใค้ปัจฉิมยาม

^๑ลลิตวิสตระ อธิบายที่ ๑๔ โพธิบัณฑิตคนปริวารรค หน้า ๔๐๒ กล่าวว่า พระโพธิสัคค์ทรงรับหน้าจากคนเกี่ยวหน้าชื่อ สวัสดิคเก พระคัมภีร์ชาคค กล่าวว่า พระโพธิสัคค์ทรงรับหน้าจากคนหน้าชื่อ โสคถียะ ^๒เกษม บุญศรี, บารมีสาชิต, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๑๓), หน้า ๖.

บารมี ๑๐ ทศ คือ บารมีที่พระพุทชเจ้าทรงบำเพ็ญเพื่อโพธิญาณ ตามคคินิยมทางลัทธิหินยานกำหนดบารมีไว้ ๑๐ อย่างคือ ๑ ทาน ๒ คีล ๓ เนกขัมมะ ๔ บัญญา ๕ วิริยะ ๖ ชันคิ ๗ สัจจะ ๘ อธิษฐาน ๙ เมคคา ๑๐ อุเบกขา ทางฝ่ายมหายานตามทีปรากฏใค้หนังสือชาคคมาลา กำหนดบารมีไว้ ๖ ประการ คือ ๑ ทาน ๒ คีล ๓ เนกขัมมะ ๔ บัญญา ๕ วิริยะ ๖ อธิษฐาน

โคตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณในเวลาอรุณขึ้น

สรุปความคิดเห็นเกี่ยวกับนาคในตอนนี้จะเห็นว่า นาคเข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับในตอนพระพุทธเจ้าตรัสรู้อยู่หลายเรื่อง เรื่องแรกนาคเป็นผู้ที่ได้รับหน้าที่รักษาธาตุทองที่พระพุทธเจ้าทรงลอยในแม่น้ำเนรัญชรา ในลลิตวิสตระกล่าวว่าพญานาคที่เป็นผู้ได้รับธาตุทองที่พระพุทธเจ้าทรงลอยนั้นคือสาครนาคราช ส่วนพระศัมภีร์ชาดกกล่าวว่าธาตุทองของพระพุทธเจ้านั้นลอยไปตกในพิภพของกาลนาคราช นอกจากนั้นนาคยังได้รับบทบาทเป็นผู้ประกาศความมีบุญญาธิการของพระพุทธเจ้า พุทธจริตโคกกล่าวถึงกาลนาคราชสรรเสริญพระพุทธเจ้าว่ามีพระบาทของพระองค์ขณะที่ย่างก้าวจากฝั่งนี้ เนรัญชราสู่ฝั่งโน้นทำให้ปรุพื้นไหว รัศมีที่เปล่งจากพระกายของพระพุทธเจ้านั้นส่องสว่างดุจแสงอาทิตย์ ในลลิตวิสตระกล่าวว่า กาลิกะนาคราชสรรเสริญพระพุทธเจ้าว่า รัศมีที่เปล่งออกจากพระกายของพระองค์นั้นทำให้นาคพิภพสว่างไสวดุจได้รับแสงอาทิตย์ในยามเที่ยงวัน

บทบาทสำคัญของนาคอีกอย่างหนึ่งในตอนนี้คือเป็นผู้ทำนายว่าพระพุทธเจ้าจะตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ นาคทุกคนไม่ว่าจะเป็นสาครนาคราช กาลนาคราช และกาลิกะนาคราชต่างก็ทำนายเป็นเสียงเดียวกันว่าพระพุทธเจ้าจะตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ

เรื่องเกี่ยวกับพุทธพยากรณ์มักจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวพันระหว่างนาคและพระพุทธเจ้าเสมอ ในพระสุตตันตปิฎกขุททกนิกาย พุทธวงศ์ ก็มีเรื่องเกี่ยวกับการพยากรณ์ถึงผู้ที่จะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต แต่แทนที่จะเป็นนาคพยากรณ์พระพุทธเจ้า กลับกลายเป็นพระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์นาคราช มีเรื่องเล่าว่า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นอตุลนาคราช ได้ออกจากนาคพิภพพร้อมด้วยหมู่ญาติไปเฝ้าพระสมณพุทธเจ้า และได้ถวายข้าวและน้ำแด่พระสงฆ์สาวกของพระองค์ ในครั้งนั้นพระสมณพุทธเจ้าได้ทรงพยากรณ์อตุลนาคราชว่าจักได้เป็นพระพุทธเจ้าในโลก

พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย . พระสุตตันตปิฎก . ขุททกนิกาย . พุทธวงศ์ . (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๐), ๕๕.๕.๕๕๕ .

คุณสมบัติของนาคที่ปรากฏในเรื่องราวตอนนี้แสดงให้เห็นถึงที่อยู่ของนาคแห่งหนึ่งว่านาคอาศัยอยู่ในน้ำ นาคราชที่ถูกกล่าวถึงในที่นี้ล้วนแต่อาศัยอยู่ในแม่น้ำเนรัญชรา นอกจากนั้นนาคยังมีหน้าที่ดูแลทรัพย์สินสมบัติในที่นี้กาลนาคราชและสาครนาคราชได้เป็นผู้รักษาถาดทองของพระพุทธเจ้า แต่คุณสมบัติที่แปลกประการหนึ่งในที่นี้คือนาคสามารถเอาชนะครุฑได้ ทั้งนี้เพราะโดยปกติแล้วนาคเป็นฝ่ายแพ้ครุฑ มักถูกจับเป็นอาหารของครุฑ เหตุการณ์ที่แปลกประหลาดนี้มีปรากฏในลลิตวิสตระ^๑ ที่กล่าวถึงพญานาคสาครที่สามารถเอาชนะครุฑปากเพชร ซึ่งเป็นพระอินทร์แปลงมาเพื่อที่จะชิงถาดทองที่พญานาคได้รับเอาไว้จากพระพุทธเจ้า พระอินทร์ต้องการจะชิงถาดทองนั้นไปบูชาจึงแปลงร่างเป็นครุฑ แต่ก็ไม่สามารถเอาชนะพญาสาครนาคราชได้ จึงต้องกลับคืนร่างเป็นพระอินทร์ตามเดิมขอถาดทองจากนาคราช ซึ่งพญานาคก็ยินดีให้และพระอินทร์ได้นำถาดทองนั้นไปบูชายังดาวดึงส์พิภพ การที่นาคสามารถเอาชนะครุฑปากเพชร ซึ่งแม้ว่าจะจะเป็นถึงพระอินทร์แปลงมาได้นั้นก็คงจะเป็นเพราะต้องการจะแสดงถึงพระบารมีของพระพุทธเจ้าว่านาคซึ่งโดยธรรมชาติแล้วเป็นฝ่ายแพ้ครุฑ แต่เมื่อได้เป็นผู้รักษาสมบัติพระพุทธเจ้า แม้แต่ถาดทองที่พระองค์ทรงลอยทิ้งแล้วก็ยังมียอดชีวิตที่จะเอาชนะพญาครุฑได้

พระพุทธเจ้าเสวยวิมุตติสุข^๒

หลังจากที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้พระโพธิญาณแล้ว พระองค์ได้ประทับอยู่ที่ตรมไม้มหาโพธิ์นั้นเพื่อเสวยวิมุตติสุขเป็นเวลา ๗ วัน ต่อมาได้เสด็จไปประทับภายใต้ร่มไม้ไทร ทรงประทับเสวยวิมุตติสุข ๗ วันเช่นกัน จึงได้เสด็จไปประทับยังไม้จิกหรือมุจลินท์

^๑แสง มนวิthur, ลลิตวิสตระ, ๑๔.๒๒.๗๔๓.

^๒วิมุตติสุข คือสุขเกิดแต่ความพ้นจากกิเลสอาสวะ.

มัจฉินทนาคราชผู้ปกป้องพระพุทธรูปเจ้า

พระวินัยปิฎก^๑ ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ในขณะที่พระพุทธรูปเจ้าเสด็จประทับเสวยวิมุตติสุขใต้ต้นมัจฉินทรวารีระหว่างนั้นฝนตกพรำและเจือด้วยลมหนาวตลอด ๗ วัน ภูษานาคชื่อมัจฉินทได้เข้ามาขอรอบพุทธบัลลังก์รวม ๗ รอบ และแผ่พังพานเหนือพระเศียรของพระพุทธรูปเจ้าเพื่อกำบังลมและฝนตลอดเวลา ๗ วัน ครั้นฝนหายแล้วก็คลายชนคออก และจำแลงร่างเป็นมนุษย์ ถวายอัญชสีเฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธรูปเจ้าแล้วหนีไป

ในพระคัมภีร์ชาดก^๒ เรื่องพญามัจฉินทนาคราชปกป้องพระพุทธรูปเจ้าให้พ้นจากลมและฝนนั้นมีพูดไว้เพียงเล็กน้อยว่า พระพุทธรูปเจ้าเสด็จไปยังคองไม้จิก ในที่นั้นฝนตกพรำอยู่ตลอดสี่ปาค้า ภูษานาคมัจฉินทได้แผ่พังพานเจ็ดชั้นเพื่อป้องกันความหนาวแก่พระองค์ พระองค์ประทับเสวยวิมุตติสุขเหมือนดังประทับอยู่ ณ พระคันธกุฎีที่ไม่คับแคบ

ลลิตวิสตระ^๓ ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ในสี่ปาค้าที่ ๕ ที่พระตถาคตอยู่ในพิภพของมัจฉินทนาคราชว่าเป็นระยะเวลาที่มีฝนตกตลอดสี่ปาค้า มัจฉินทนาคราชได้ออกจากที่อยู่ของตนมาพันกายตถาคตด้วยชนค ๗ รอบ และแผ่พังพานบังไว้โดยคิดว่าลมหนาวอย่าแผ้วพานพระกายของพระผู้มีภคะเลย

นอกจากพระพุทธรูปเจ้าจะได้รับความคุ้มครองจากพญามัจฉินทแล้ว ในลลิตวิสตระยังกล่าวต่อไปอีกว่า นาคราชเป็นจำนวนมากมาจากทิศตะวันออก ทิศใต้ ทิศตะวันตก และทิศเหนือต่างมาพันกายตถาคตด้วยชนค ๗ รอบ และแผ่พังพานบังไว้ตลอด ๗ คีน ๗ วัน

^๑พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง. พระวินัยปิฎก มหาขันธกะ มหาวรรค, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๑), ๔.๕.๗ - ๘.

^๒ส.อ.ส. "สันติเกนิทาน", พระคัมภีร์ชาดกแปลฉบับ ส.อ.ส. อรรถกถา เอกนิบาต, ๑.๑๘๕.

^๓แสง มนวิฑูร, ลลิตวิสตระ, ๒๔.๘๐.๕๐๕.

ความสูงของกองชนคของนาคราชนั้นเหมือนขุนเขาพระสุเมรุ ครั้นพ้นวันฝนตกแล้ว นาคราชทั้งหลายจึงคลายขนคออกจากพระกายของพระพุทธเจ้า ไหวบาทตถาคตด้วยศรัทธา ทำประทักษิณสามรอบแล้วกลับไปยังที่อยู่ของตน

ในมหาวิศุ^๑ ได้กล่าวถึงเรื่องราวตอนนี้ไว้อย่างสั้น ๆ ว่า พระพุทธเจ้าได้ประทับอยู่ ณ ที่พักอาศัยของพญานาคกาละในระหว่างสัปดาห์ที่ ๔ หลังจากที่พระองค์ได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ และในสัปดาห์ที่ ๕ ได้ประทับ ณ ที่พักอาศัยของพญามุจลินทนาคราชตลอดสัปดาห์นั้นได้เกิดฝนนอกฤดูกาล พญานาคมุจลินท์ได้ขรรอบพระพุทธบัลลังก์ ๗ รอบ และแผ่พังพานเหนือพระเศียรของพระองค์ตลอดระยะเวลา ๗ วันนั้น

สรุปความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพญานาคในตอนนี้จะเห็นว่านาคเป็นผู้ที่คุ้มครองพระพุทธเจ้า ดังเช่นพญามุจลินทนาคราชได้แผ่พังพานเหนือพระเศียรพระพุทธเจ้าเพื่อกำบังลม และฝนที่ตกลงมาตลอดเจ็ดวันเจ็ดคืนขณะที่พระองค์เสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ใต้ต้นมุจลินท์ และเหตุการณ์ในตอนนี้แสดงให้เห็นถึงลักษณะของพญานาคว่ามีได้เป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์มากมาย ประการใด เป็นเรื่องที่น่าแปลกว่า ปกติพญานาคนั้นเป็นผู้ที่สามารถเนรมิตสายน้ำ และบันดาลให้ฝนตกได้ตามฤดูกาล^๒ แต่ในที่นี้พญามุจลินทนาคราชมิได้แสดงฤทธิ์บันดาลให้ฝนหยุดตกได้ แต่กลับทำตนเป็นร่มกำบังพระพุทธเจ้าถึง ๗ วัน ๗ คืนโดยตนเองทนกรำลมกรำฝนตลอดเวลา

นอกจากนี้เหตุการณ์ในตอนนี้ยังแสดงให้เห็นถึงที่อยู่ของพญานาคอีกแห่งหนึ่งว่า มีที่สิงสถิตตามต้นไม้ค้ำที่พญามุจลินทนาคราชอยู่ที่ต้นมุจลินท์ และมีชาคกบางเรื่อง^๓ที่แสดงให้เห็นว่าพญานาคบางคนอาศัยอยู่ที่ต้นไม้เช่นกัน เช่นพญานาคในเรื่องมหาวาณิชชาคก^๓ เป็นต้น

^๑ J.J. Jones, tr., The Mahāvastu, III : 287.

^๒ แสง มนวิทูร, ลลิตวิศุ, ๑๕.๒๓.๓๐๓.

^๓ ส.อ.ส. "มหาวาณิชชาคก" พระคัมภีร์ชาคกแปลฉบับ ส.อ.ส. อรรถกถา
ปกิณณกนิบาต, ๑๒.๒๖๒ - ๒๗๓.

พระพุทธรูปประกาศพระศาสนา

หลังจากที่พระพุทธรูปเจ้าบรรลุนิพพานและเสวยวิมุตติสุขอยู่ ๔๕ วันก็ได้
อธิษฐานพระทัยที่จะแสดงธรรมสั่งสอนมหาชน ทรงตั้งพุทธปณิธานจะใคร่ดำรงพระชนม์อยู่
จนกว่าจะได้ประกาศพระศาสนาให้แพร่หลาย ประดิษฐานศาสนาให้ถาวรสำเร็จประโยชน์
แก่ชนนิกรทุกเหล่าตลอดระยะเวลา ๔๕ ปีที่พระองค์เสด็จจาริกและประทับยังสถานที่ต่าง ๆ
เพื่อประกาศพระศาสนา นั้น ได้มีเรื่องราวของนาคเกี่ยวข้องกับพระองค์อยู่หลายเรื่องดังนี้

นาคราชาต้อนรับพระพุทธรูปเจ้า

พระพุทธรูปเจ้าทรงกำหนดว่าจะแสดงธรรมแก่ปัญจวัคคีย์เป็นเบื้องต้น จึงเสด็จ
จากตำบลอรุเวลาไปยังกรุงพาราณสีนครหลวงของแคว้นกาสิ ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำเดือน ๔ ใน
ระหว่างทางที่คยาในลลิตวิสตระ^๑ และมหาวัสต^๒ ได้กล่าวพ้องกันว่านาคราชาชื่อ
สุทรธัมม์ ได้ต้อนรับพระองค์โดยถวายอาหารและที่ประทับ

นาคราชาเอลปัตระทูลถามปัญหาพระพุทธรูปเจ้า^๓

พระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงพระปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน
แขวงเมืองพาราณสี หลังจากนั้นพระองค์ได้ประทับอยู่ ณ ที่นี้ชั่วระยะเวลาหนึ่ง ในระหว่าง

^๑ แสง มนวิฑูร, ลลิตวิสตระ, ๒๖.๖.๔๓๔.

^๒ J.J. Jones, tr., The MahaVastu, III : 35.

^๓ Ibid, pp. 380 - 382.

นั้นในกรุงพาราณสีได้มีงานฉลองชุมทรัพย์ประจำเมืองที่ชื่อว่า "สังขะ"^๑ บรรดานาคที่คุมครอง
ชุมทรัพย์ทั้งหลายต่างก็พากันมาร่วมงานฉลองในครั้งนั้น พญานาคเอลบัตระได้ทูลถามปัญหา
พระพุทธรเจ้าว่า

...บุรุษจะเป็นกษัตริย์ได้ก็ด้วยการครองราชย์เท่านั้นหรือ
สิ่งใดทำให้บุรุษนั้นเป็นทาสแห่งคัมภีร์
และเขาจะหลุดพ้นจากคัมภีร์นั้นได้อย่างไร
เพราะเหตุอันใดบุรุษผู้นั้นจึงได้รับการประนามว่าเป็นผู้ออนแอ...

พระศาสดาทรัสตอบว่า

...บุรุษจะเป็นพระราชาได้ก็ต่อเมื่อครองราชย์แล้วมีความสำนึก ๖ ประการ
บุรุษที่มีความกำหนัดจะเป็นทาสแห่งคัมภีร์
เมื่อใดที่บุรุษนั้นปราศจากความกำหนัดก็จะปราศจากคัมภีร์
บุรุษผู้หวั่นไหวไปตามคำยั่วยุบนั้นคือผู้ออนแอ

พญานาคเอลบัตระก็ทูลถามต่อไปอีกว่า

...คนอ้อนแอ้นถูกชักนำด้วยสิ่งใด
คนผู้ฉลาดยอมสลัดสิ่งใดทิ้ง
หาอย่างใดคนเราจึงจะบรรลุอิสรภาพ หลุดพ้นจากพันธะ
ชาพระพุทธรเจ้าขอทูลถามปัญหานี้แก่พระองค์ ขอพระองค์ทรงโปรดอธิบายด้วยเถิด...

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑J.J. Jones, tr., The Mahāvastu, III : 380 - 382.

ในครั้งนั้นมีชุมทรัพย์ใหญ่อยู่ ๔ ชุม คือ ชุมทรัพย์ชื่อ "สังขะ" อยู่ในกรุงพาราณสี
"ปัทมะ" อยู่ในกรุงมถิลา "ปิงคละ" อยู่ในกรุงกสิงคะ และเอลบัตระ อยู่ในกรุงคัทภษศิลา

พระศาสดาทรงตอบว่า "คนผู้อ่อนแอ นั้นย่อมถูกจุดถึงไปคว้งบ่วงแห่งคันทหา กณฉลาดย่อมสละทิ้งซึ่งพันธะ (ความผูกพัน) นั้นเสีย คนผู้ซึ่งไม่ผูกพันด้วยพันธะใด ๆ นั้นแหละคือผู้เป็นอิสระจากพันธะ"^๑

พญานาคผู้ร้ายแห่งอูรวะลา^๒

พระพุทธเจ้าได้ประทับอยู่ ณ กรุงพาราณสีระยะหนึ่ง แล้วก็เสด็จกลับไปยังตำบลอูรวะลาเสนาณคม ซึ่งในสถานที่นั้นมีชฎิลสามคนพี่น้องกับหมู่ศิษย์บริวารอาศัยอยู่ อูรวะลาที่สถปเป็นพี่ชายใหญ่ นทีกัสถปเป็นน้องชายกลางและคยากัสถปเป็นน้องคนสุดท้อง ชฎิลสามพี่น้องนี้ได้สร้างอาศรมอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชราตามลำดับกัน พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปยังอาศรมของอูรวะลาที่สถปคาบสมุทรและตรัสขออาศัยพักแรมในโรงพิธีบูชาไฟ อูรวะลาที่สถปก็ทูลว่ามีนาคร้ายกาจอยู่ในโรงพิธีนั้น เกรงจะเป็นอันตรายแก่พระองค์ แต่พระพุทธเจ้าก็ตรัสขอเป็นครั้งที่สอง ครั้งที่สาม ในที่สุดอูรวะลาที่สถปก็อนุญาต

พระพุทธเจ้าได้เสด็จเข้าไปในโรงไฟพิธี จัดหม้าเป็นที่ประทับด้วยพระองค์เอง ประทับนั่งดำรงพระกายให้แน่นิ่งและทรงบำเพ็ญสมาธิ พญานาคผู้ร้ายเมื่อเห็นพระพุทธเจ้า

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑J.J. Jones, tr., The Mahāvastu, III : 381 - 382.

^๒พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง. พระวินัยปิฎก มหาขันธกะ มหาวรรค,

เสด็จเข้ามาใกล้แสดงท่าทางขมขู่โดยการพนควันทิม พระพุทธเจ้าทรงดำริในพระทัยว่า เราจะ
ไม่ทำอันตรายแก่พญานาคนี้ แต่เราจะเอาชนะไฟพิษที่พญานาคพ่นออกมาด้วยอำนาจของไฟแห่ง
เรา

แล้วพระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงอำนาจอันน่าพิศวงออกไปปะทะควันทิมของพญานาค
นั้น เมื่อพญานาคเห็นคังนั้นก็พ่นเปลวไฟอันร้อนแรงออกมา พระศาสดาก็ทรงเนรมิตเปลว
ไฟต้านออกไป ในโรงพิธีบูชาไฟนั้นเต็มไปด้วยแสงเพลิงอันโชติช่วงประหนึ่งว่าจะเผาผลาญ
โรงพิธีนั้นให้พินาศไป

ในช่วงสุดท้ายของราตรีนั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงมีชัยชนะแก่พญานาค และได้จับ
พญานาคผู้ร้ายใส่บาตรนำมาให้อุรุเวลกัสสปกุ พร้อมกับครัสวา ทานจงกูพญานาคนี้ ไฟพิษ
อันร้ายแรงของมันมีอาจคานทานไฟของเราได้

เรื่องพระพุทธเจ้าทรงปราบพญานาคผู้ร้ายแห่งอุรุเวลาได้มีในมหาวิสสุ^๑ เช่น
เดียวกัน ในเรื่องนี้โคกกล่าวต่อมาอีกว่า เมื่อได้เห็นโรงไฟพิธีลุกโชติช่วงขึ้น บรรดาคามส
ทั้งหลายก็คิดว่า พระพุทธเจ้าถูกเผาผลาญด้วยพิษร้ายของพญานาค และโรงบูชาไฟนั้นเกิด
เพลิงไหม้ขึ้น คามสเหล่านั้นจึงรีบขนน้ำเข้ามาเพื่อจะดับไฟและช่วยเหลือพระองค์ แต่
ปรากฏว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงปราบปรามพญานาค และจับพญานาคนั้นขดลงในบาตรของ
พระองค์นำมาให้อุรุเวลกัสสปกุ

จากปาฏิหารยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงให้เห็นถึงอานุภาพทั้งหลายคุณนั้นทำให้พวกเขา
เหล่านั้นละความเชื่อมั่นในลัทธิของตน และได้หันมาอุปสมบทอยู่ในบวรพุทธศาสนา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑J.J. Jones, tr., The Mahavastu, III : 430.

นาคบวชเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า

ในสมัยพุทธกาลมีนาคคนหนึ่งเกิดความเบื่อหน่ายในความเป็นนาคของตน ต้องการจะเกิดเป็นมนุษย์ นาคตนนี้จึงคิดว่าพระสาวกของพระพุทธเจ้านั้นเป็นผู้ประพฤติธรรม เป็นผู้สงบ ประพฤติพรหมจรรย์ กล่าวแต่คำสัตย์ มีศีลมีกัลยาณธรรม หากตนได้บวชเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าก็คงจะพ้นจากกำเนิดเป็นนาค คิดดังนี้แล้วนาคจึงแปลงร่างเป็นมนุษย์และเข้าไปขออุปสมบทต่อพระสาวกของพระศาสดา ซึ่งพระสาวกเหล่านั้นก็บวชให้

นาคตนนั้นเมื่อบวชแล้วก็อาศัยอยู่ในวิหารร่วมกับพระภิกษุอีกองค์หนึ่ง วันหนึ่งในตอนรุ่งอรุณพระภิกษุรูปนั้นได้ออกไปเดินจงกรม ภิกษุนาคก็คิดว่าคงจะไม่มีใครพบเห็นตน จึงนอนหลับสนิทร่างกายของเขาก็กลับเป็นนาคนอนชดเต็มวิหารจนล้นออกมาข้างนอก ฝ่ายพระภิกษุที่ออกไปเดินจงกรมนั้นเสร็จกิจแล้วก็เดินกลับมายังวิหาร เมื่อเห็นงูใหญ่นอนชดอยู่เต็มวิหาร ก็เกิดความหวาดกลัวและร้องบอกพระภิกษุรูปอื่นให้มาดู พระภิกษุนาคเมื่อตื่นขึ้นแล้วก็กลับร่างเป็นมนุษย์นั่งอยู่บนอาสนะของตนในวิหาร พระภิกษุจึงพากันถามว่าท่านเป็นใคร นาคจึงตอบว่าข้าพเจ้าเป็นนาค ภิกษุทั้งหลายได้นำเรื่องนี้ขึ้นทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าได้ตรัสเรียกประชุมสงฆ์และตรัสกับนาคว่า "เจ้าเป็นนาค มีความไม่งอกงามในพระธรรมวินัย เจ้าจงไปรักษาศีลอุโบสถในวันขึ้นและแรม ๔ ค่ำ ๑๔ ค่ำ และ ๑๕ ค่ำ ด้วยวิธีนี้ เจ้าจะพ้นจากกำเนิดของนาคและจะได้กลับเป็นมนุษย์โดยเร็ว"

นาคเมื่อรู้ตนว่าบวชไม่ได้ก็เสียใจและกลับไปยังที่อยู่ของตน พระพุทธเจ้าจึงตรัสแก่พระภิกษุทั้งหลายว่า นาคที่อยู่ในรูปมนุษย์จะกลับคืนร่างเป็นนาคตามเดิมนั้นมีอยู่ ๒ กรณีคือเมื่อเวลาสมพันธ์และเมื่อเวลาที่นาคคิดว่าไม่มีใครพบเห็น นาคนั้นเป็นสัตว์เครีจันฉานไม่สมควรที่จะได้รับการบวชเรียน

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง. พระวินัยปิฎก มหาขันชกะ มหาวรรค,

สาครเตระผู้ปราบนาค

เรื่องของพระสาครเตระภิกษุผู้ปราบนาคนั้นมีปรากฏในพระวินัยปิฎก^๑ และในพระคัมภีร์ชาคก^๒ ความว่า ในสมัยนั้นเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จจำพรรษา ณ กรุงสาวัตถีแล้วได้เสด็จจาริกในเจตियชนบทและเสด็จไปถึงนิคมชื่อภททิกกา พวกคนเลี้ยงโค คนเลี้ยงสัตว์ ชาวนา คนเดินทาง ต่างก็พากันกราบทูลห้ามพระองค์ว่า ขออย่าได้เสด็จไปที่ท่าอัมพะ ทั้งนี้เพราะที่นั้นมีนาคชื่ออัมพทิกฐณะ ซึ่งมีพิษร้ายอาศัยอยู่ที่อาศรมของชฎิล แต่พระพุทธเจ้าก็ยังคงเสด็จไป และประทับอยู่ที่นิคมภททิกกา

ครั้งนั้นพระสาครเตระได้เข้ามาทางท่าอัมพะและได้เข้าไปพักที่โรงบูชาไฟ นาคผู้ร้ายเมื่อเห็นพระสาครเตระเข้ามาถึงมั่งหวนควนขึ้น แต่พระเตระก็มั่งหวนควนขึ้นมาบ้าง นาคจึงพ่นไฟสูในทันที พระสาครเตระก็มันกาลไฟต้านทานไว้ และเมื่อปราบพญานาคได้แล้ว ก็เดินทางไปยังสำนักพระศาสดา ฝ่ายพระพุทธเจ้าเมื่อประทับอยู่ ณ นิคมภททิกกาตาม พระพุทธอัครยาศย์แล้วก็เสด็จไปสู่นครโกสัมพี เรื่องพระสาครเตระปราบนาคนั้นแพร่ไปทั่วชนบท

ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จออกจากพระนครโคทอกพระเนตรเห็นพระสาครเตระล้มกลิ้งอยู่ที่ประตูเมือง เนื่องจากเมาสุราที่ชาวนครโกสัมพีถวายให้ดื่ม พระพุทธเจ้าจึงไปรคให้พระภิกษุห้ามพระสาครเตระกลับไปพระอาราม และได้รศีติเทียบพระเตระพร้อมทั้งทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามคั้นน้ำเมาว่าเป็นปาจิตตีย์

^๑พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย. พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ปาจิตตีย์ สุราปานวรรค, ๔.๕๗๕. ๔๔๔ - ๔๔๗.

^๒ส.อ.ส. "สุราปานชาคก", พระคัมภีร์ชาคกแปลฉบับ ส.อ.ส. อรรถกถา อปายิมทวรรค, ๓.๔๑ - ๔๓.

พระพุทธเจ้าเสด็จรับสังกรรมชิงบัลลังก์แก้วมณีของนาคราช

ในคัมภีร์มหาวงศ์ได้กล่าวถึงสังกรรมชิงบัลลังก์แก้วมณีระหว่างมโหทรนาคราช กับ จุโลทรนาคราชผู้เป็นลุงและหลานว่า วันหนึ่งขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ เชตวันมหาวิหาร หลังจากที่พระองค์ได้ประกาศพระศาสนามาแล้ว ๕ พรรษา พระองค์ได้ทอดพระพุทธรูปจักษุญาณเห็น มโหทรนาคราชและจุโลทรนาคราช พร้อมทั้งบริวารทำสังกรรมชิงบัลลังก์แก้วมณีกัน เนื่องจาก บัลลังก์แก้วมณีนั้นพญานาคผู้บิดาของมโหทรนาคราชได้ยกให้แก่พญามรพทนาคราชซึ่งเป็นนาคอยู่ในภูเขาคือคอกวาวาเนนทรบรรพต พร้อมกับนางนาคธิดาผู้เป็นน้องสาวของมโหทรนาคราช เมื่อนางนาคตายลงบัลลังก์แก้วมณีจึงตกอยู่กับจุโลทรนาคราชผู้เป็นลูกชายของนาง และนับเป็นหลานของมโหทรนาคราช มโหทรนาคราชผู้เป็นลุงต้องการจะได้บัลลังก์แก้วมณีคืนมาจึงได้ทำสังกรรมกับจุโลทรนาคราชเพื่อชิงบัลลังก์แก้วมณี พระพุทธเจ้าเมื่อทรงทราบด้วยญาณคังนั้นก็ทรงมีพระเมตตาปรารถนาที่จะไปรับสังกรรมระหว่างพญานาคทั้งสองเพื่อช่วยชีวิตนาคทั้งหลายไม่ให้สูญเสียชีวิตในสังกรรม พระองค์ได้เสด็จไปถึงนาคทวีปในขณะที่พวกนาคกำลังทำสังกรรมกันอยู่ พระพุทธเจ้าได้ทรงทำปาฏิหาริย์โดยบันดาลให้เกิดความมืดมอดนการทำให้พวกนาคทั้งหลายเกิดความกลัว ครั้นแล้วพระองค์ก็ทรงบันดาลแสงสว่างให้ขมิโลความมืดนั้น เมื่อบรรดานาคทั้งหลายได้เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาก็พากันถวายนมัสการ พระองค์จึงตรัสเทศนาให้นาคทั้งสองฝ่ายสามัคคีกัน พวกนาคจึงพร้อมใจกันถวายบัลลังก์แก้วมณีนั้นแก่พระองค์ ในครั้งนั้นมีพญานาคคนหนึ่งซึ่งเป็นลุงของมโหทรนาคราชชื่อว่ามีอัชฌิตนาค อาศัยอยู่ที่ปากแม่น้ำกัลยาณี ได้มาช่วยทำสังกรรมควายและโคกรวมทุสสร เสริฐพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งขออาราธนาพระองค์ให้เสด็จสู่ลึงกาทวีป พระพุทธเจ้าก็รับคำอาราธนา หลังจากนั้นพระองค์ได้ทรงมอบบัลลังก์แก้วมณีแก่มโหทรนาคราช และจุโลทรนาคราชไว้บูชาเพื่อระลึกถึงพระพุทธคุณ พร้อมทั้งให้ถือบัลลังก์แก้วมณีนั้นเป็นบริวารเจดีย์ เมื่อครั้นให้โอวาทแก่นาคทั้งปวงแล้วพระพุทธเจ้าก็เสด็จกลับ เชตวันมหาวิหาร

พระพุทธเจ้าปรินิพพาน

ในมหาปรินิพพานสูตร^๑ ได้กล่าวไว้ว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานที่เมืองกุสินารา แคว้นมัลละ และหลังจากถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระแล้วบรรดาภคคิรียทั้ง ๖ พระนครอันมีพระเจ้าอชาตศัตรูแห่งแคว้นมคธ ภคคิรียลิจฉวีแห่งนครเวสาลี ภคคิรียศากยะแห่งเมืองกบิลพัสดุ์ ภคคิรียอุบลีแห่งเมืองอัลกัปปะ ภคคิรียโกถิยะแห่งเมืองรามคาม และภคคิรียมัลละแห่งเมืองปาวา รวมทั้งมหาพราหมณ์ผู้ครองเมืองเวฐทีปกะ ได้ส่งทูตมาขอพระบรมสารีริกธาตุ ครึ่งแรกภคคิรียมัลละแห่งเมืองกุสินาราไม่ทรงยอมแบ่งพระสารีริกธาตุให้ แต่เมื่อโทณพราหมณ์ได้ทูลแนะนำจึงทรงยินยอม โดยมอบให้โทณพราหมณ์เป็นผู้แบ่งพระบรมธาตุออกเป็น ๘ ส่วน ๗ ส่วนยกให้ภคคิรียทั้ง ๖ พระนคร และมหาพราหมณ์ส่งทูตมาขอ อีกส่วนหนึ่งนั้นภคคิรียมัลละทรงเก็บไว้เอง ส่วนโทณพราหมณ์ได้ทูลขอคุณพระ (ทะนาน) เอาไว้เพื่อบรรจุในสถูปไว้บูชา ภคคิรียทั้งหลายเมื่อได้รับส่วนแบ่งพระบรมธาตุแล้วต่างก็นำไปประดิษฐานไว้ในพระสถูปที่สร้างขึ้นในเมืองของตน ส่วนภคคิรียโมริยะแห่งเมืองปิณฑลวันเมื่อได้ทรงทราบข่าวพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานก็ส่งราชทูตมาขอส่วนแบ่งพระบรมธาตุบ้างเช่นกัน แต่ไม่ทัน ปรากฏว่าพระบรมธาตุได้ถูกแจกจ่ายไปหมดแล้วคงเหลือแต่พระอังคารธาตุ ราชทูตจึงได้นำพระอังคารธาตุกลับไปบูชายังเมืองของตน

นาคได้รับส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ

ในมหาปรินิพพานสูตร^๒ ได้กล่าวต่อไปอีกว่า พระสรีระของพระพุทธเจ้ามีแปดทะนาน เจ็ดทะนานมุชากันอยู่ในชมพูทวีป ส่วนพระสรีระอีกทะนานหนึ่งของพระพุทธเจ้าผู้เป็นบุรุษที่ประเสริฐอันสูงสุด พวคนาคราชมุชากันอยู่ในรามคาม พระเชียวองค์หนึ่งเหวดคาชาว

^๑"มหาปรินิพพานสูตร", พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย. สุตตันตปิฎก ทีมนิกาย
มหาเวรรค, ๑๕. ๑๕๗. ๒๑๔-๒๑๕.

^๒"มหาปรินิพพานสูตร", พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย. สุตตันตปิฎก ทีมนิกาย
มหาเวรรค, ๑๕. ๑๖๒. ๒๒๒.

ไตรทิพย์บูชาแล้ว ส่วนอีกองค์หนึ่งบูชากันในคันธารบุรี อีกองค์หนึ่งบูชาอยู่ในแคว้นของพระเจ้า
กาลิงคะ อีกองค์หนึ่งพญานาคบูชากันอยู่

พญากาลนาคราชผู้รักษาพระสถูปที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

ในคัมภีร์มหาวงศ์ ได้กล่าวถึงการสร้างพระสถูปเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของ
พระเจ้ากัญจนกามินีอภัย เจ้ากรุงลังกาว่าเมื่อพระองค์ทรงสร้างพระสถูปเสร็จแล้วก็ทรงขอให้
บรรดาพระสงฆ์จัดหาพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุ ณ สถูปแห่งนี้ พระสงฆ์ทั้งหลายจึงพร้อมใจกัน
มอบให้พระโสณุตตรสามเณร เป็นผู้ไปนำพระบรมสารีริกธาตุจากพญากาลนาคราช พระสงฆ์เหล่านั้น
นั้นได้เล่าให้พระโสณุตตรฟังว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระสารีริกธาตุ
ของพระองค์ก็แจกจ่ายไปให้ภิกษุทั้งหลาย ๘ พระนคร และภิกษุทั้งหลายที่ได้รับพระบรมธาตุ
ต่างก็ไปสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมธาตุไว้บูชาที่บ้านเมืองของตน ในจำนวนภิกษุเหล่านั้น
มีพระเจ้าโกถิยะแห่งเมืองรามคามรวมอยู่ด้วยพระองค์หนึ่ง พระเจ้าโกถิยะได้ทรงสร้างพระสถูป
เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้บูชาที่ริมฝั่งแม่น้ำ เมืองรามคาม เมื่อสายน้ำเซาะพังพระสถูป
ได้พังลงและผอบซึ่งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุได้จมลงในมหาสมุทร พญากาลนาคราชและบริวาร
ได้มาเชิญพระบรมธาตุไปบูชาถึงนาคพิภพ ต่อมาพระมหากัสสปเถระได้ทูลแนะนำให้พระเจ้า
อชาตศัตรูรวบรวมพระบรมธาตุบรรจุไว้ในที่แห่งเดียวกัน โดยตนเองรับเป็นผู้รวบรวมให้ แต่
พระมหากัสสปได้รวบรวมพระบรมธาตุมาได้เพียง ๗ โทณะยังขาดอีก ๑ โทณะคือที่บรรจุไว้ใน
พระสถูปที่เมืองรามคาม และได้กราบทูลพระเจ้าอชาตศัตรูว่าเนื่องจากมีพุทธพยากรณ์ไว้ว่า
พระบรมธาตุส่วนนี้จะถูกนำไปประดิษฐานในลังกาทวีป ต่อมาเมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูสิ้นพระชนม์
พระเจ้าธรรมาโคกราชขึ้นครองราชสมบัติแทนก็ทรงดำริว่าจะนำพระบรมธาตุที่ยังขาดอีกส่วนหนึ่ง
มารวบรวมบรรจุไว้ในที่แห่งเดียวกัน แต่บรรดาพระชินาสพได้ทูลห้ามไว้ โดยทูลให้ทราบถึง
พระพุทธพยากรณ์เช่นกัน

เมื่อบรรดาพระสงฆ์ได้เล่าให้พระโสณุตตรสามเณรฟังดังนี้แล้ว ก็ขอให้พระโสณุตตร
 ให้นำพระบรมธาตุจากนาคพิภพโดยเร็วเพื่อให้ทันเวลาที่พระเจ้ากรุงลึงกาจะทรงกระทำมหาธาตุ
 นิทานในวันรุ่งขึ้น พระโสณุตตรสามเณรจึงไปยังนาคพิภพ ปรากฏตนต่อหน้าของพญากาลนาคราช
 และบอกให้ทราบถึงความประสงค์ที่ตนมาว่า เพื่อจะอัญเชิญพระบรมธาตุไปบรรจุที่มหาสถูปซึ่ง
 พระเจ้าพุทธคามินีอภัย กษัตริย์ลึงกาทรงสร้างไว้ แต่พญากาลนาคราชมายืนเบี่ยงว่าพระบรม
 ธาตุนี้ไม่มีในสำนักของตน และยังชักชวนให้พระโสณุตตรระดมสมบัติต่าง ๆ ของตนพร้อมทั้ง
 พระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมธาตุที่สร้างไว้อย่างสวยงาม แต่เมื่อพระโสณุตตรยังคงยืนยันที่จะ
 ขอพระบรมธาตุไป พญากาลนาคราชจึงอนุญาตให้พระโสณุตตรค้นหาเอาเอง ถ้าพบพระบรม
 ธาตุก็อนุญาตให้นำไปได้ ทั้งนี้เพราะพญากาลนาคราชนั้นใจว่าพระโสณุตตรไม่สามารถจะค้น
 พบพระบรมธาตุ เพราะตนได้ให้นาควสุลหัตถ์ผู้เป็นหลานนำเอาพระบรมธาตุไปซ่อนไว้ นาค
 วสุลหัตถ์ได้ซ่อนพระบรมธาตุโดยกลืนเออมพระบรมธาตุไว้ในท้องแล้วไปซุกตัวซ่อนอยู่ที่เชิงเขา
 พระสุเมรุ แต่พระโสณุตตรก็ทราบได้ช่วยตาม เมื่อพญานาคอนุญาตเช่นนั้นแล้ว จึงเนรมิต
 มือให้เล็กยื่นเข้าไปในปากของนาควสุลหัตถ์หยิบเอาเออมพระบรมธาตุไปโดยอุบายให้พญานาค
 ทั้งสองไม่เห็นการกระทำนี้

เมื่อพระโสณุตตรได้นำพระบรมธาตุไปได้แล้ว บรรดาเทวดา นาค และพรหม
 ทั้งหลายก็พากันแซ่ร้องสาธุการ ส่วนพญากาลนาคราชและวสุลหัตถ์นาคผู้หลานชายเมื่อทราบว่า
 พระบรมธาตุได้หายไปก็เสียใจ พญานาคทั้งสองพร้อมทั้งบริวารก็พากันมาที่สำนักสงฆ์ พรา
 พรณาบอกว่าด้วยความเสียใจ จนพระสงฆ์ทั้งปวงเกิดความเมตตา จึงแบ่งพระบรมธาตุให้
 หน่อยหนึ่ง บรรดานาคทั้งหลายก็ชื่นชมโสมนัส พากันนำพระบรมธาตุนี้กลับไปยังนาคพิภพบรรจุ
 ไว้ในพระเจดีย์เพื่อสักการบูชาจึงเดิม

สรุปความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของนาคในตอนนี้จะเห็นว่านาคมีบทบาทส่งเสริม
 พระบารมีของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างยิ่ง พระศาสนาของพระองค์แผ่ไปทั่วตลอดจนถึงนาคพิภพ
 แม้แต่เมื่อพระพุทธเจ้าดับขันธปรินิพพานไปแล้ว พระบรมธาตุของพระองค์ก็ยังคงเป็นที่ปรารถนา
 เคารพสักการะของพวกนาค และบุญญาธิการของพระองค์นั้นพวกนาคถือกันว่าการได้บูชา
 พระบรมธาตุของพระองค์จะทำให้พวกนาค ซึ่งมีกำเนิดเป็นเปรตจัญจันพ้นจากภาวะ

ของคนได้* ที่อยู่ของพญานาคราชที่กล่าวถึงในคัมภีร์มหาวงศ์นั้นอยู่ที่พื้นดิน เพราะจะเห็นว่าเมื่อพระโศภนุตรจะไปหาพญากาลนาคราชก็แทรกพื้นแผ่นดินไปยังนาคพิภพ อุบิสัยของนาคที่กล่าวถึงในตอนนี้มีลักษณะ เลื่อมใสธรรมะ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

*หอพระสมุทวชิรญาณ, มหาวงศ์ พงษาวดารลังกาทวีป, เล่ม ๒ (กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์ไทย, ๒๕๕๔), หน้า ๖๑๕.

นาคในวรรณคดีชาตก

ชาตกเป็นเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า มีปรากฏอยู่ในชุดทศนิกายแห่งพระสุตตันตปิฎก และในชาตกัฎฐกถาหรือชาตกัฎฐวณณาซึ่งแต่งในลังกา ชาตกแต่ละเรื่องมีลักษณะเนื้อหาที่ส่งเสริมธรรมะ คือมุ่งให้คนประพฤติกวามดีละเว้นความชั่ว โดยชี้ให้เห็นผลของกรรมว่าผู้ที่ทำความดีย่อมได้รับผลที่ดีเป็นการตอบแทน ส่วนผู้ที่ทำความชั่วก็ย่อมต้องได้รับผลที่ชั่ว เป็นการตอบแทนเหมือนกัน มีชาตกหลายเรื่องที่น่าสนใจมีบทบาทต่อการสั่งสอนธรรมะของพระพุทธเจ้า เรื่องราวของนาคที่ปรากฏในชาตกนั้นมีลักษณะต่าง ๆ กันดังนี้

เรื่องนาคและนก

(จากขุททาสนชาตก)^๑

ในอดีตกาลมีพญานกพร้อมด้วยบริวารอาศัยอยู่บนต้นไม้ใหญ่ซึ่งขึ้นอยู่ริมสระในป่าแห่งหนึ่ง บรรดานกเหล่านี้เมื่อเกาะอยู่บนกิ่งไม้ที่ทอดกิ่งอยู่เหนือน้ำได้ถ่ายมูลลงไปใต้น้ำซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของพญานาคผู้ร้าย พญานาคโกรธแค้นมากที่นกเหล่านี้ทำให้น้ำเน่าเหม็น จึงคิดจะกำจัดฝูงนกนี้เสียโดยจะบันดาลให้ไฟลุกขึ้นจากน้ำเผาผลาญต้นไม้ต้นเพื่อนกเหล่านี้จะได้หนีไป

คืนหนึ่งเมื่อฝูงนกนอนหลับบนกิ่งไม้ พญานาคจึงบันดาลให้น้ำเดือดพล่าน และต่อมาก็อทำให้มีควันพุ่งขึ้นมา ครั่งที่สามได้ทำให้มีเปลวเพลิงลุกขึ้นสูงชั่วลำตาล พญานกเมื่อเห็นดังนั้นก็กล่าวขึ้นว่า

...น้ำเป็นสิ่งที่ใช้ดับไฟ
แต่บัดนี้น้ำนั้นลุกขึ้นเป็นไฟ
พวกเราไม่สามารถจะอยู่ ณ สถานที่นี้ได้อีกแล้ว
พวกเราจึงไปหาที่อยู่ใหม่กันเถิด...^๒

^๑ชาตกัฎฐกถา ภาค ๒ : เอกนิบาต ขุททาสนชาตก, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พาณิชย์กุล, ๒๕๖๗), หน้า ๓๕๕ - ๓๕๗.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๖.

เมื่อกล่าวจบ พญานกก็นำฝูงนกไปที่อื่น ส่วนนกอีกพวกหนึ่งไม่เชื่อฟังยังคงเกาะ
อาศัยอยู่บนกิ่งไม้ตามเค็มและพากันเสียชีวิตหมด

เรื่องการคืนดีของนาคและครุฑ

(จากอุรคชาดก)^๑

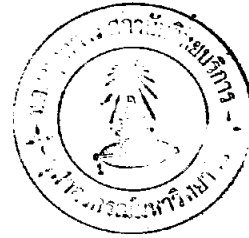
ในกาลครั้งหนึ่งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติในกรุงพาราณสี ได้มีงาน
ฉลองรื่นเริงมีการละเล่นกันเอิกเกริก บรรดามนุษย์ เทวดา นาคและครุฑต่างก็มาชุมนุม
กันดูการละเล่นในครั้งนั้น ขณะที่ดูการละเล่นอยู่นั้นนาคตนหนึ่งได้จับบ่าครุฑ แต่พอรู้ว่า
เป็นครุฑก็กลัวตาย จึงรีบออกจากเมืองหนีไปทางทาน้ำ ครุฑก็รีบติดตามไปหมายจะจับนาค
นั้น

ขณะนั้นมีคางสตนหนึ่งอาศัยอยู่ที่บรพศาลาริมฝั่งแม่น้ำ ไคลงไปอาบน้ำโดย
ผลัดผ้าเปลือกไม้ไว้บนฝั่ง นาคคิดจะป้องกันชีวิตตนเองโดยอาศัยคางสนี้เป็นที่พึ่ง จึงแปลง
ร่างเป็นแควมณีเข้าไปซ่อนตัวอยู่ในผ้าเปลือกไม้ของคางส ครุฑก็ไม่กล้าเข้าไปจับผ้า
เปลือกไม้นั้นจึงขอให้คางสหยิบผ้าเปลือกไม้ออกไปเพื่อตนจะได้จับนาคกินเป็นอาหาร
คางสจึงกล่าวแก่ครุฑว่า "ขอให้ท่านจงไคร้รับอาหารทิพย์เพื่อท่านจะได้ไม่ต้องฆ่าสัตว์ตัด
ชีวิตและกินเนื้อนาคนี้"^๒

คางสเมื่อกล่าวแล้วก็ขึ้นจากน้ำแล้วพาครุฑกับนาคไปยังอาศรม และกล่าวถึงคุณ
ของความเมตตาทำให้ครุฑและนาคคืนดีกัน สามัคคีอยู่ร่วมกันด้วยความสุข

^๑ชาตกัฏฐกถา ภาค ๓ : ทุกนิบาต อุรคชาดก, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
พาณิชย์กุล, ๒๕๖๕), หน้า ๑๗ - ๑๘.

^๒ชาตกัฏฐกถา ภาค ๓ : ทุกนิบาต อุรคชาดก, หน้า ๑๘.

อุบาสกและช่างตัดผม

(จากสีลานีสงสชาดก)^๑

ในสมัยพระกัสสปพระพุทธเจ้า อุบาสกผู้หนึ่งไคลงเรือไปกับช่างตัดผม ภริยาของช่างตัดผมไคล่กล่าวฝากฝังสามีของนางกับอุบาสกผู้นั้น ปรากฏว่าพอเรือแล่นไปได้เจ็ดวันก็ลมลงกลางมหาสมุทร ทั้งสองคนไค้เกาะไม้แผ่นเดียวกันไปขึ้นยังเกาะแห่งหนึ่ง ที่บนเกาะนั้นช่างตัดผมไค้มานกยางกิน และไค้แบ่งนกนั้นให้แก่อุบาสก แต่อุบาสกไม่รับและเขาไค้รำลึกถึงพระรัตนตรัย ในขณะที่นั้นนาคราชาผู้เกิดและอาศัยอยู่บนเกาะนั้นก็ได้แปลงร่างเป็นสำเภาใหญ่ ส่วนเทวดาที่รักษาสมุทรก็แปลงเป็นคันทน บรรทุกแก้วเจ็ดประการและเสภากระโคงทำด้วยแก้วอินทนิล ส่วนใบเรือและไม้ขวางใบทำด้วยทอง เชื้อกระโยงระยำนั้นทำด้วยเงิน เทวดาแห่งท้องทะเลก็ร้องประกาศหาผู้ที่ต้องการจะไปชมพุดวิป อุบาสกก็ขอโดยสารไปด้วยพร้อมทั้งชวนช่างตัดผมให้ไปด้วยกัน แต่เทวดาบอกว่าอนุญาตให้โดยสารเรือไปแต่เฉพาะอุบาสกเท่านั้น ส่วนช่างตัดผมนั้นไม่อนุญาตให้ไปด้วยทั้งนี้ เพราะมิไค้เป็นผู้รักษาศีล อุบาสกจึงกล่าวว่าตนขอแต่ส่วนบุญที่ไค้รักษาศีลเจริญภาวนาให้แก่ช่างตัดผม ซึ่งในที่สุดเทวดาก็ยินยอมให้ช่างตัดผมนั้นโดยสารเรือไปด้วย และไค้ลงเรือจากมหาสมุทรเข้าไปยังแม่น้ำเข้าสู่เมืองพาราณสีพร้อมทั้งบันดาลให้เกิดทรัพย์สินที่เรือนของคนทั้งสองนั้นเป็นอันมากและไค้กล่าวสั่งสอนแก่คนทั้งสองว่า "ควรคบหาสมาคมกับบัณฑิต ถ้าหากว่าช่างตัดผมนี้มีไค้ร่วมเดินทางกับอุบาสกผู้นี้แล้วไซ้ ก็คงจะต้องสิ้นชีวิตในกลางมหาสมุทรแน่นอน เพราะผลแห่งความคินี้พญานาคจึงไค้แปลงร่างเป็นเรือสำเภา พาท่านทั้งสองมาโดยปลอดภัย"^๒

^๑ ชาตกัฎฐกถา ภาค ๓ : ทุกนิบาต สีลานีสงสชาดก, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พาณิชย์กุล, ๒๕๖๕), หน้า ๑๔๗ - ๑๔๘.

^๒ ชาตกัฎฐกถา ภาค ๓ : ทุกนิบาต สีลานีสงสชาดก, หน้า ๑๔๘.

ความรักของพระคายนและมณีกันฐนาคราช

(จากมณีกันฐนาครก)^๑

ในสมัยที่พระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติในกรุงพาราณสี มีพี่น้องสองคนได้วชเป็นคานสสร้างบรรณศาลาว่าเพ็ญพรตอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ศาลาของคานสผู้พี่อยู่ทางเหนือ น้ำ ส่วนศาลาของคานสผู้น้องอยู่ใต้กระแสน้ำ อยู่มาวันหนึ่งมณีกันฐนาคราชได้ออกจากนาคพิภพจำแลงร่างเป็นมาณพน้อยเที่ยวไปตามฝั่งแม่น้ำคงคาจนถึงอาศรมของคานสผู้น้อง พญานาคได้เข้าไปนมัสการและสนทนากับคานสเป็นที่สมอัชฌาศัย เมื่อมีความสนิทสนมคุ้นเคยกันมณีกันฐนาคราชก็ได้มาเยี่ยมเยียนคานสทุกวัน และก่อนที่จะกลับไปนาคพิภพก็จะกลายร่างเป็นนาคราชเอาขนคเข้ากระหวัดร่างพระคายนสวนรอบกายพร้อมทั้งแผ่พังพานปกคลุมเพื่อศิระช่วยความรักใคร่ พอบรรเทาความรักใคร่แล้วก็คลายชนคกลับไปยังนาคพิภพ

ฝ่ายคานสนั้นเมื่อถูกนาคราชรัดกายอยู่เนือง ๆ ก็เกิดความหวาดกลัว มีความทุกข์จนร่างกายชุ่มฉอม ผิวกายเศร้าหมอง คานสผู้พี่ชายสังเกตเห็นน้องชายชุ่มฉอมจนดิคสังเกตุจึงได้ซักถามถึงสาเหตุ เมื่อทราบแล้วจึงได้ถามคานสผู้น้องว่าชอบให้พญานาคมาเยี่ยมเยียนหรือไม่ เมื่อคานสผู้น้องตอบว่าไม่ชอบ จึงได้แนะนำวิธีที่จะทำให้พญานาคไม่มาหาโดยให้ขอแก้วมณีต่อพญานาคโดยในวันแรกให้ขอตอนที่พญานาคมาหาแต่ยังไม่ทันนั่ง แล้วพญานาคก็จะรีบออกไปจากอาศรมทันที พอวันที่สองให้เริ่มขอแก้วมณีตอนที่พญานาคมาถึงประตูอาศรม พญานาคก็จะรีบกลับไปทันทีเช่นกัน พอวันที่สามให้คานสผู้น้องไปขี้นรออยู่ที่ฝั่งแม่น้ำคงคาพอเห็นนาคราชผู้คขึ้นมาจากน้ำก็ให้รีบขอแก้วมณีทันที พญานาคก็จะไม่มารบกวนอีกต่อไป คานสผู้น้องชายได้กลับไปยังอาศรม และทำตามคำแนะนำ พอถึงวันที่สามพระคายนได้ไปขี้นรออยู่ริมฝั่งแม่น้ำเมื่อเห็นพญานาคผู้คขึ้นจากน้ำก็ร้องขอแก้วมณีอีกเช่นเคย นาคราชจึงได้ตอบว่า

^๑ชาตักกัฎฐกถา ภาค ๔ : คิกนิบาต มณีกันฐนาครก, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, ๒๕๖๕), หน้า ๑๕ - ๑๘.

พระคาบสว่าได้เพียรขอแถมณีที่เป็นของรักและบรรดาอาหารทิพย์ให้แก่ตน คอئیไปตนจะไม่มาเยี่ยมเยียนพระคาบสลีก^๑

ฝ่ายคาบสผู้มองเมื่อไม่ได้พบเห็นพญานาคดังแต่ก่อนก็มีความเศร้าโศกร่างกายซบดอมลงไปถึงกว่าเก้าอีก เมื่อคาบสลีชายมาเยี่ยมก็ทราบน้องชายนั้นไม่สามารถตัดความเสนาหาอาศัยนาคราชได้ จึงไต่ถามว่าติดเพื่อน้องชายว่า

...ไม่พึงขอของรักของผู้อื่น
ผู้ที่ชอบขอมักเป็นผู้ที่ถูกเกลียดชัง
เหมือนดังที่คาบสขอแถมณีจากนาคราช
นาคราชจึงไม่มาหาคาบสผู้้นอีก...^๒

เมื่อคาบสผู้เฝ้าคอยโยนคาบสผู้มองไม่ให้เศร้าโศกเสียใจแล้วก็กลับไปยัง

อาศรมของตน

เรื่องขอน้ำเกาแก

(จากชฎุปานชาตก)^๓

กาลครั้งหนึ่งหัวหน้าพ่อค้าเกวียนคนหนึ่งไต่ถามขบวนเกวียนของเขาและบรรดาพ่อค้าเกวียนในกรุงพาราณสีออกเดินทาง เมื่อถึงถิ่นกันดารได้พบขอน้ำเกาแกแห่งหนึ่งแต่ไม่มีน้ำ ด้วยความกระหายพวกเขาจึงช่วยกันขุดบ่อนี้ให้ลึกลงไป ปรากฏว่าได้พบเพชรนิลจินดา นานาชนิดมากมายและได้รวบรวมไว้เป็นจำนวนมาก แต่พวกเขา ก็ยังไม่พอใจคงขุดต่อไปอีก และคิดว่าจะต้องมีของมีค่ามากกว่านี้ หัวหน้าพ่อค้าเกวียนจึงไต่ถามห้ามปรามว่า "ท่านทั้งหลายความโลภเป็นต้นเหตุแห่งความพินาศ ท่านก็ได้ทรัพย์สินมากมายแล้วจงพอใจแต่เพียง

^๑ชาตกัฏฐกถา ภาค ๔ : ติกนิบาต มณีกัณฐชาตก, หน้า ๑๗.

^๒ชาตกัฏฐกถา ภาค ๔ : ติกนิบาต มณีกัณฐชาตก, หน้า ๑๘.

^๓ชาตกัฏฐกถา ภาค ๔ : ติกนิบาต ชฎุปานชาตก, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, ๒๕๖๕), หน้า ๓๐ - ๓๒.

เท่านี้เด็ก อย่าชุกต่อไปอีกเลย"

พ่อค้าเหล่านั้นหาเชื่อฟังไม่ พญานาคที่อาศัยอยู่ภายใต้ขอน้ำนั้นโกรธแค้นมาก เพราะที่อยู่ของตนถูกทำลายเนื่องจากก้อนหินและดินร่วงลงมา จึงพนพิษถูกบรรดาพ่อค้าเหล่านั้นตายสิ้นเว้นแต่หัวหน้าพ่อค้าเกวียนคนเดียวที่ปลอดภัย พญานาคได้แปลงร่างเป็นมาดน้อยช่วยขนรศนะบันทุกเกวียนและให้นำคามาพหังหลายช่วยกันขับเกวียนไปส่งหัวหน้าพ่อค้าเกวียนยังเมืองพาราณสี เมื่อนำพ่อค้าเกวียนไปส่งถึงบ้านและมอบสมบัติให้แล้วก็พากันกลับไปยังนาคพิภพ ฝ่ายหัวหน้าพ่อค้าเกวียนกับบริจาคตานและรักษาอุโบสถศีล บำเพ็ญแต่คุณงามความดีตลอดจนสิ้นชีวิตของตน

เรื่องนาคผู้ถูกเนรเทศ
(จากมหัตตราชคค)^๒

มหัตตราชครองสมมิตีอยู่ในมหัตตราชคค ซึ่งตั้งอยู่ ณ เจริงเขาที่หะระในหิมวันตประเทศ มีโอรส ๒ คน มีนามว่ามหาหัตตหะและจุลหัตตหะ จุลหัตตหะผู้น้องมีนิสัยมักโกรธและหยาบคาย มักคิดว่าเข็ญที่พวกนาคมาพอยู่เนื่อง ๆ พญานาคราชผู้บิดาเมื่อได้ทราบถึงนิสัยอันหยาบคายของจุลหัตตหะก็พิโรธและสั่งให้ขับออกไปเสียจากนาคพิภพ แต่มหาหัตตหะผู้พี่ชายก็ทูลขอร้องโทษไว้ ต่อมาพญานาคราชก็พิโรธจุลหัตตหะอีก มหาหัตตหะก็กราบทูลขอร้องโทษให้อีกจนครั้งที่สาม พญานาคผู้บิดาไม่ยกโทษให้และขับไล่โอรสทั้ง ๒ คนออกไปจากนาคพิภพให้ไปอยู่ที่อุกการภูมิใกล้กรุงพาราณสีจนครบกำหนดสามปี

ต่อมาพวกเขาเด็กชาวบ้านเห็นนาคทั้งสองเที่ยวหาอาหารที่ชานน้ำใกล้กองมูลสัตว์นั้นจึงพากันขว้างปาและคาวาควยถอยค้ำหยาบคาย

^๑ชาตกัฏฐกถา ภาค ๔ : ติกนิบาต ชรูปานชาคค, หน้า ๓๑.

^๒ชาตกัฏฐกถา ภาค ๔ : จตุกนิบาต มหัตตราชคค, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๕), หน้า ๒๔๔ - ๒๔๖.

จุลฑัททระนาคน้องชายมีนิสัยร้ายไม่สามารถจะทนต่อการดูหมิ่นของเด็กเหล่านี้นได้ จึงกล่าวแก่พี่ชายว่าจะฆ่าเด็กเหล่านั้นเสียด้วยลมหายใจ

มหาัททระผู้พี่ชายจึงได้กล่าวว่า "บุคคลผู้ถูกขับไล่จากถิ่นของตนไปอยู่ยังถิ่นอื่น ฟังออกทนต่อความหยาบ ในถิ่นที่ไม่มีใครรู้จักตนไม่ฟังถือตนในถิ่นนั้น ผู้ที่มีปัญญาเมื่อตกไปอยู่ในถิ่นไกลควรออกทนแม้กับคำขู่ตะคอกของพวกทาส" จุลฑัททระจึงไม่ได้ทำร้ายเด็กเหล่านั้นและนาคมาฆทั้งสองพี่น้องโคอาศัยอยู่ที่อุทการณูมินั้นจนครบกำหนด ๓ ปี พญานาคราชผู้บิดาจึงเรียกตัวให้กลับนาคพิภพ และนาคมาฆทั้งสองก็สิ้นมานะอหังการ

เรื่องพระเจ้าเสนกะผู้ได้รับมนต์จากนาคราช

(จากชฎปุคตชาดก)^๒

ในกาลครั้งหนึ่งพระเจ้าเสนกะแห่งกรุงพาราณสีได้ทรงเป็นมิตรกับพญานาคคนหนึ่งด้วยเหตุที่ว่าได้ช่วยเหลือพญานาคคนนั้นให้รอดชีวิตจากการถูกพวกเด็กชาวบ้านทุบตี โดยเข้าใจว่าเป็นงู พญานาคสำนักในบุญคุณของพระเจ้าเสนกะจึงได้นำเพชรพลอยจำนวนมากมาถวายและได้มาเยี่ยมเยียนพระองค์อยู่เสมอ และต่อมาได้ส่งนาคกันยานางหนึ่งมาถวายเพื่อกระชับมิตรภาพ พร้อมกับได้ถวายมนต์บทหนึ่งแก่พระองค์และทูลว่าถ้าไม่เห็นนางนาคกันยาก็ให้ร้ายมนต์บทนี้ วันหนึ่งพระเจ้าเสนกะเสด็จประพาสอุทยานและได้ลงสร้างน้ำในสระโบกขรณีกับนาคกันยานางนั้น นาคกันยาเมื่อได้เห็นงูน้ำตัวหนึ่งจึงกลับร่างเป็นงูไปเสพเมถุนกับงูน้ำนั้น พระเจ้าเสนกะไม่เห็นนางนาคกันยาจึงร้ายมนต์และทอดพระเนตรเห็นนางกำลังเสพเมถุนกับงูน้ำจึงตื่นางด้วยไม้ไผ่ นาคกันยาโกรธได้หนีกลับไปนาคพิภพ และเมื่อพญานาคถามถึงสาเหตุนาคกันยาจึงบอกว่าพระเจ้าเสนกะตื่นางที่หลัง พญานาคโกรธและมีใ้พิจารณาให้รอบคอบได้สั่งให้นาคมาฆ ๔ คนไปพันพิษประหารพระเจ้าเสนกะที่กรุงพาราณสี

^๑ชาตกัฏฐกถา ภาค ๔ : จตุกนิบาต ทัททระชาดก, หน้า ๒๔๕.

^๒ชาตกัฏฐกถา ภาค ๕ : ฉกนิบาต ชฎปุคตชาดก, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พาณิชย์กุล, ๒๔๖๕), หน้า ๖๕ - ๖๗.

ขณะที่นาคมาพบทั้งสี่คนเข้าไปยังห้องบรรทมของพระเจ้าเสนาะพอดักที่พระองค์
ไค้ตรัสเล่าแก่พระเทวีว่า วันนี้ขณะที่พระองค์สงน้ำในสระโบกขรณี นางนาคกัญญาได้แปลง
ร่างของนางไปสมสู่กับงูน้ำ พระองค์จึงเอาไม้ไผ่สี่ลำสอนนางเพื่อให้สำนึกว่าไม่ควรทำเช่น
นั้น นางโกรธจึงหนีกลับไปนาคพิภพและคงจะไปฟ้องนาคราชซึ่งอาจทำให้มีคราพระหว่าง
พระองค์และพญานาคสิ้นสุดลง และอาจจะเป็นภัยแก่พระองค์ก็ได้

เมื่อนาคมาพบทั้งสี่ไค้ทราบความจริงดังนั้นจึงกลับไปนาคพิภพรามทูลพญานาค
พญานาคสลคใจในความประพฤติของนางนาคกัญญาจึงมาทูลขอโทษพระเจ้าเสนาะพร้อมทั้ง
ถวายมนตร์เสียงสัตว์ชื่อว่า สัพพทธานมนต์แก่พระองค์และทูลให้ทรงทราบว่าถ้าพระองค์
พระราชทานมนต์นี้แก่ผู้ใดพระองค์จะต้องสิ้นพระชนม์ในกองไฟ ตั้งแต่นั้นมาพระเจ้าเสนาะ
ก็ทรงฟังเสียงสัตว์เข้าใจแม้กระทั่งเสียงนก

เรื่องคาบสมุทรานาค

(จากพทพรหมชาคก)^๑

(พทพรหมชาคก เป็นเรื่องสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้าและพทพรหม ผู้ซึ่งขณะที่
บังเกิดในชั้นอารยสสระไค้มีความเห็นว่าการเกิดในพรหมโลกนี้ยั่งยืน เพียงแต่ไม่ต้องจุติอีก
ต่อไปและนิพพานจะนำให้หลุดพ้นจากโลกนั้นย่อมไม่จริง พระพุทธเจ้าทรงทราบว่าพทพรหม
มีความเห็นที่ไม่ถูกต้องเช่นนั้นจึงเสด็จไปปรากฏที่พรหมโลก และไค้ตรัสเล่าถึงอดีตชาติของ
พทพรหมที่ เกิดเป็นคาบสคอนหนึ่งดังนี้)

คาบสมุทรหนึ่งอาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ในครั้งนั้นไค้มีคนพวกหนึ่งผูกเรือขนาน
กันสองสามลำ และไค้ตั้งมณฑปคอกไม้บนเรือขนานนั้น ในขณะที่ล่องเรือไปตามแม่น้ำก็
บริโภคอาหารและเสพสุรากันอย่างสนุกสนาน และไค้ตั้งเศษอาหารกับสุราที่เหลือลงในแม่
น้ำ พญานาคชื่อคังเคยยะที่อาศัยอยู่ในแม่น้ำคงคาก็โกรธว่า คนเหล่านั้นทิ้งของที่เป็นเคนรค

^๑ชาตกัฎฐกถา ภาค ๕ : สัตตกนิบาต พทพรหมชาคก, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
พานิชศุภณณ, ๒๔๖๕), หน้า ๑๗๔.

คน จึงคิดจะฆ่าคนเหล่านั้นทั้งหมด เมื่อคิดดังนั้นแล้วจึงได้เนรมิตตนเองให้ใหญ่เท่าเรือสำเภา แล้วแหวน้ำแผ่พังพานมุ่งตรงไป คนเหล่านั้นพอเห็นพญานาคต่างก็กลัวตายพากันร้องโวยวายขึ้นพร้อมกัน ความสลดยินเสียงร้องขอความช่วยเหลือก็ทราบถึงสาเหตุที่ทำให้พญานาคโกรธ แต่ก็คิดว่าจะปล่อยให้คนเหล่านั้นสิ้นชีวิตไปต่อหน้าต่อตาไม่ได้ จึงเนรมิตตนเองเป็นพญาครฑ พญานาคเมื่อเห็นครฑก็เกิดความหวาดกลัวจึงดำน้ำหนีไปทันที พวกมนุษย์เหล่านั้นจึงปลอดภัย

เจ้าชายปทุมมูได้รับความช่วยเหลือจากพญานาค

(จากมหาปทุมชาดก)^๑

ปทุมกุมารได้ถูกมารคาเลียงกล่าวโทษ และได้ถูกพระบิดารับสั่งให้ประหารชีวิต โดยจับไปทิ้งเหวอันเป็นสถานที่ทิ้งโจร แต่ด้วยฉลวยปรากฏว่าปทุมกุมารไคร่รอดชีวิต และได้อาศัยอยู่กับพญานาค และพญานาคได้แบ่งสมบัติให้พระองค์ครึ่งหนึ่ง ปทุมกุมารได้อาศัยอยู่ในนาคพิภพหนึ่งปีก็ขอให้พญานาคนำตนกลับไปยังโลกมนุษย์และได้บวชเป็นฤษีอยู่ ณ หิมวันตประเทศ พระราชาผู้บิดาเมื่อทราบข่าวว่าพระโอรสยังมีชีวิตอยู่ก็เสด็จไปเยี่ยมเยียน พร้อมทั้งตรัสถามว่าเขารอดชีวิตมาได้อย่างไร ซึ่งพระโอรสก็ทูลตอบว่า เพราะอานุภาพของเหวคา และพญานาคที่ช่วยเหลือจึงทำให้รอดชีวิตมาได้

เรื่องพ่อค้าผู้ละโมภ

(จากมหาวาณิชชาดก)^๒

ครั้งอดีตกาลในกรุงพาราณสี ได้มีพ่อค้ากลุ่มหนึ่งออกไปแสวงหาทรัพย์ พวกเขาได้เดินทางไปถึงแดนกันดาร ไม่มีอาหารและน้ำ และได้พบคนโหดใหญ่ที่มีเงาร่มเย็นจึงพากันไปพักนอนที่ไทรร่มไทรนั้น พวกเขาได้พากันคิดว่าตนไม่มีคู่ชมนานาจะลองตัดกิ่งทางคานทิศ

^๑ชาดกปริวรรต ภาค ๖ : ทวาทสนิบาต มหาปทุมชาดก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พาณิชย์กุล, ๒๕๖๖), หน้า ๑๓๓ - ๑๔๒.

^๒ชาดกปริวรรต ภาค ๖ : ปกิณณกนิบาต มหาวาณิชชาดก, หน้า ๓๔๔ -

ตะวันออกดู พอตักกิ่งไม้ก็ปรากฏว่ามีน้ำใสสะอาดไหลพุ่งพรูออกมา พวกพ่อค้าก็ได้ดื่มกินและ
อาบน้ำตามที่ต้องการ

ต่อมาพวกพ่อค้าก็คิดกันอีกว่าจะลองตักกิ่งไม้ทางทิศใต้ดูอีก พอตักกิ่งไม้ทางทิศ
ใต้นั้นออกก็ปรากฏว่ามีข้าวปลาอาหารจำนวนมาก พวกเขาก็พากันบริโภคจนอิ่มหน้าสำราญ

พวกพ่อค้าจึงพากันตักกิ่งไม้ทางทิศตะวันตกดูอีกก็มีหญิงสาวที่แต่งกายด้วยเสื้อผ้า
และเครื่องประดับอันวิจิตรออกมาว่าเธอพวกพ่อค้าเป็นที่สุขสำราญ

ครั้งที่สี่ พวกพ่อค้าพากันตักกิ่งไม้ทางคานเหนือ ปรากฏว่ามีมุกดา ไพฑูรย์ เงิน
ทอง เครื่องประดับและผ้าแพรพรรณชนิดต่าง ๆ พุ่งพรูออกมาเป็นจำนวนมาก พวกพ่อค้า
เหล่านั้นก็สนใจเกี่ยวจนพอใจ

ครั้งสุดท้ายพวกพ่อค้าพากันคิดว่าถ้าพวกเราตัดโค่นต้นไม้คงจะได้สมบัติมาก
กว่านี้แน่นอน หัวหน้าพ่อค้าจึงขอร้องห้ามปรามและกล่าวตักเตือนว่าที่ได้อาศัยร่มเงาของ
ต้นไม้ใด เขาผู้นั้นไม่ควรจะหักรานกิ่งก้านของต้นไม้ นั้น ผู้ที่ประทุษร้ายต่อมิตรนั้นเป็นคน
ชั่ว^๑ แต่บรรดาพ่อค้าเหล่านั้นก็ไม่ยอมเชื่อฟังพากันเตรียมจะโค่นต้นไม้

ทันใดนั้นพญานาคเห็นว่าพ่อค้าเหล่านี้มีความโลภเกินควร จึงสั่งให้บริวารของ
ตนไปจับพวกพ่อค้าเหล่านั้นมัดฆ่าเสีย ยกเว้นแต่หัวหน้าพ่อค้าเท่านั้นที่ให้ไว้ชีวิต หลังจาก
ที่พญานาคได้ปฏิบัติตามคำสั่งแล้วก็ได้นำเครื่องปลาคันคืบบนทุกเกวียน ๕๐๐ เล่มขับมาส่ง
หัวหน้าพ่อค้ายังกรุงพาราณสี แล้วก็พากันกลับสู่ภูมิลิขิต

จัมไปยนาคราชผู้ถูกหมองจัม

(จากจัมเปยยชาคก)*

ในอดีตกาล พระเจ้ากรุงอังคิราษทรงครองราชสมบัติในแคว้นอังคะ ระหว่างแคว้นอังคะกับแคว้นมคชนั้นมีแม่น้ำจัมปากันอยู่ ในแม่น้ำนั้นมีพญานาคชื่อว่าจัมเปยนาคราช ครองสมบัติอยู่ในนาคพิภพ พระราชาแห่งแคว้นทั้งสองมักจะทำสงครามกันเนื่อง ๆ ครั้งหนึ่งแคว้นอังคะรบชนะ พระเจ้ามคชทรงมาหลบหนีไปถึงฝั่งจัมปานที ทรงคิดว่ายอมตายเสียดีกว่าที่จะให้ข้าศึกจับ พระองค์จึงควมมาโจนลงไปในแม่น้ำจัมปา และได้ตกลงไปในพิภพนาคราช พญาจัมเปยนาคราชได้เห็นพระเจ้ามคชก็ยินดีและต้อนรับ เชื้อเชิญให้พักอยู่ในนาคพิภพ และปลอบพระทัยว่าจะช่วยให้แคว้นมคชได้รับอิสระ เมื่อพระเจ้ามคชประทับที่พิภพนาคราชได้ ๗ วัน จัมเปยนาคราษก็นำเสด็จกลับไปยังแคว้นมคชพร้อมทั้งช่วยให้พระเจ้ามคชจับพระเจ้าอังคราชได้และให้สำเร็จโทษเสีย พระเจ้าแคว้นมคชได้ตอบแทนจัมเปยนาคราชโดยสร้างมณฑลแก้วไว้ ณ ริมฝั่งแม่น้ำจัมปาเพื่อให้เป็นที่สถิตของพญานาคราช เมื่อถึงปีที่น่าประชาชนชาวมคชมาทำพิธีวงสรวงนาคราชเป็นประจำตลอดมา

ในคราวนั้นมีชายเชื้อใจคนหนึ่งได้เห็นสมบัติของนาคราช ก็ปรารถนาจะได้สมบัติเช่นนั้น จึงตั้งใจทำบุญให้ทานรักษาศีลเจริญภาวนา มิได้ขาด พอจัมเปยนาคราษทำกาลกิริยาได้ ๒ วัน ชายผู้นั้นก็ถึงแก่กรรมและได้ไปบังเกิดในนาคพิภพสมปรารถนา ร่างกายของนาคราษนั้นใหญ่โตมีสีชาวกังคอกมะลิสด เมื่อเติบโตรู้ตัวแล้วกลับมีความรำคาญในสมบัตินั้น และต้องการจะบำเพ็ญกุศลกรรมเพื่อจะได้ไปเกิดในภพมนุษย์ต่อไป

นางสมณาเทวีผู้เป็นหัวหน้านางนาคมาฉวีกาทั้งหลาย เมื่อเห็นอาการกิริยาของนาคราษเช่นนั้น ก็ชักชวนนางนาคทั้งหลายมาทูลว่าเธอ แต่่นาคราษก็ยังคงเบื้อหน้ายสมบัติในนาคพิภพ จึงคิดจะไปรักษาอุโบสถศีลยังมนุษยโลก และตั้งใจสละร่างกายให้เป็น

* ชาตกัฎฐกถา ภาค ๗ : วิสคินิมาท จัมเปยยชาคก, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ ทานิชสุภณณ, ๒๕๖๕), หน้า ๑๑๑ - ๑๓๑.

นางน เมื่อตั้งใจเช่นนั้นแล้วก็ไปนอนชกอยู่บนจอมปลวกแห่งหนึ่งในแควนมนุษย์แถบปัจฉิมคตคาม
 รัชกาลอุโบสถศีลอยู่ คนทั้งหลายในถิ่นนั้นเมื่อได้เห็นพญานาคราชก็พากันเอาของหอมไปบูชา
 บางพวกก็ทำประทักษิณ บางพวกก็เกลี้ยทรายให้

พญานาคราชนั้นพอถึงวัน ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำของเดือนก็มานอนชกรัชกาลศีล
 อุโบสถ ณ จอมปลวกแห่งนั้น คอรุ่งขึ้นจึงกลัวยังนาคพิภพ ค่อมานางสุนนาราชเทวีจึงทูลถาม
 นาคราชว่า การที่พญานาคปฏิบัติเช่นนี้ในถิ่นมนุษย์มีภัยรอบค้ำ หากมีใครจับไปไค้หรือมีใคร
 ประหารเสียแล้วตนเองจะทราบไค้อย่างไร ขอให้พญานาคราชบอกวิธีการให้นางทราบด้วย
 พญานาคราชจึงพานางสุนนาราชเทวีไปยังสระซึ่งเป็นปากปล่องที่จะขึ้นไปยังโลกมนุษย์ แจ้งให้
 ทราบว่าถ้าหากมีใครประหารตนน้ำในสระโบกขรณีนั้นจะชุ่มมัวทันที และถ้าพญานาคจับคนไป
 ไค้ในสระนั้นก็เหือกพลุ่งขึ้นทันที ถ้าหมองูจับคนไปไค้ในสระนี้จะมีสีแดงเป็นสีเลือด
 เมื่อแจ้งนิมิตให้นางทราบแล้วก็ส่งนางกลับนาคพิภพ ส่วนตนเองก็อธิษฐานอุโบสถศีลตาม
 ปกติ

ในครั้งนั้นมีมาณฑพชาวเมืองพาราณสีคนหนึ่งไปเรียนมนต์อาถัมพายนในสำนัก
 ติศาปาโมกข์เมืองทักศิลา ไค้คืนทางกลับผ่านมาทางนั้นเห็นนาคราชจำศีลอยู่บนจอมปลวก
 มีสีสังคางมจึงคิดว่าถ้าไค้กูตัวนี้ไป เล่นก็พาก็คงจะทำให้ตนเองร่ำรวยขึ้นมาไค้ จึงตรงเข้า
 ไปไค้และร้ายมนต์ ด้วยอำนาจมนต์ทำให้นาคราชร้อนไปทั้งตัวเหมือนถูกเหล็กแดงจี้ เมื่อ
 สัมตากูเห็นพราหมณ์หมองูจึงคิดว่าถ้าจะพันพิษใส่พราหมณ์ก็คงจะทำให้พราหมณ์ตายทันที แต่ก็
 จะทำให้ศีลที่ตนสู้รักษามานั้นค้างพร้อย จึงหลับตาเฉยอยู่ พราหมณ์หมองูก็เข้าจับแล้วพ่นยา
 ใส่และทำตามใจชอบเลาะเขี้ยวออก ทบตัววิคเหมือนพื้ผ้าทำให้หมดฤทธิ์ นาคราชไค้คอกลิ้น
 ทุกขเวทนาแสนสาหัส และหมองูก็นำนาคราชใส่ถุงตาข่ายไป พอถึงหมู่บ้านปัจฉิมคตคามก็
 แสดงก็พ่างูให้ประชาชนชม คนทั้งหลายก็ให้ทรัพย์สินแก่หมองูมากมาย เขารวบรวมทรัพย์สินไค้
 รวพนักษากับสิ่งของต่าง ๆ อีกมากมาย แทนที่จะปล่อยพญานาคราชเขากลับคิดว่ แต่
 ในหมู่บ้านปัจฉิมคตคามยังไค้ทรัพย์สินมากมายถึงเพียงนี้ ถ้าไค้แสดงแก่ชาวเมืองและพระราชา
 คงจะไค้ทรัพย์สินมากกว่านี้ คิดดังนั้นแล้วเขาก็ซื้อเกวียนบรรทุกสิ่งของและพญานาคราชขับไป
 ยังเมืองพาราณสีและไค้ขออนุญาตพระเจ้าอุคคเสนะแสดงก็พ่างูที่ท้องสนามหลวงเพื่อให้
 พระราชาและประชาชนไค้ชม

ฝ่ายนางสุนานาคเทวี เมื่อพญานาคราชผู้สามีหายไปก็ออกติดตาม เมื่อไปถึง
 สระโบกขรณีได้เห็นน้ำในสระเป็นสีแดง ก็ทราบว่พญานาคราชถูกหมองูจับไป จึงออกติดตาม
 และโคพบนาคราชกำลังแสดงกีฬาอยู่ที่ยี่ตงสนามหลวงเมืองพาราณสี นางจึงได้แสดงตน
 ปรากฏอยู่ในอากาศ พญานาคราชเมื่อเหลื่อมเห็นนางสุนานาคเทวีก็เกิดความละอายจึงหยุด
 แสดงทันที แม่หมองูจะทำอย่างไรก็นอนชกเฉยอยู่ พระราชาทรงแปลกพระทัยเมื่อเห็นนาง
 สุนานาคเทวีจึงตรัสถามนางว่าเป็นใครและต้องการอะไร นางนาคเทวีก็ตอบว่า เธอเป็น
 นาคเทวีมาติดตามพญานาคราชผู้สามีที่ถูกหมองูจับมาขอพระองค์จงไ้ไปรคปลดปล่อยนาคราช
 นั้นด้วยเถิด พระราชาจึงตรัสถามต่อไปว่า พญานาคราชนั้นมีฤทธิ์อำนาจเหตุใดจึงมาตกอยู่
 ในเงื้อมมือของหมองู นางนาคเทวีจึงตอบว่าเหตุที่หมองูไม่ถูกทำร้ายนั้นเพราะพญานาคราช
 มีศีล ธรรมะ และไ้มาเพ็ญกบะและในขณะที่หมองูจับมานั้นก็เป็นวันที่พญานาคราชกำลังรักษา
 อุโบสถศีลอยู่ พระเจ้ากรุงพาราณสีจึงโปรดให้หมองูปล่อยนาคราชไปและพระราชทาน
 ทรัพย์สินให้เป็นการตอบแทน

เมื่อพญานาคราชไ้รับอิสรภาพแล้วก็แปลงกายเป็นมาณพและนางสุนานาคเทวี
 ก็แปลงเพศเป็นนางกัญญา ท้าความเคารพพระเจ้ากรุงพาราณสีและทูลเชิญพระองค์ให้เสด็จ
 ประพาสนาคพิภพ และเมื่อพระองค์เสด็จไปพญานาคราชก็ถวายการต้อนรับอย่างดียิ่ง เมื่อ
 พระเจ้าอุคคเสนะเสด็จกลับมนุษยโลก พญานาคราชก็ตอบแทนด้วยทรัพย์สมบัติมากมายและ
 ส่งเสด็จจนถึงกรุงพาราณสี

เรื่องบัณฑิตนาคราชผู้ชวยความลับ

(จากบัณฑิตกษาคค)^๑

ในอดีตกาลมีพ่อค้า ๕๐๐ คนไ้แล่นเรือสำเภาไปค้าขาย พอถึงวันที่เจ็ดเรือของ
 พวกเขาไ้แตกลงในมหาสมุทร พ่อค้าเหล่านั้นเสียชีวิตเป็นเหยื่อของเต่าปลาในท้องทะเลคง
 เหลือรอดชีวิตมาเพียงคนเดียว และพ่อค้าคนนั้นไ้ถูกลมพัดพามาจนถึงท่าเรือเมืองกัมพิยะ
 และเที่ยวเบ็ดลอดกายล่อนจ้อนขอทานอยู่ในเมืองนั้น พวกชาวเมืองทั้งหลายก็คิดว่าชายคนนี้
 เป็นผู้ที่มีก้น้อยถือสันโคมจึงพากันสักการะบูชาและสร้างอาศรมให้พักอาศัย และพากันเรียก

^๑ชาตกัฏฐกถา ภาค ๗ : คิงสติปิมาต บัณฑิตกษาคค, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 พาณิชยกุล, ๒๔๖๕), หน้า ๒๔๓ - ๓๐๑.

เขาวา "กัมพิยอเจลกะ" เขาได้รับการยกย่องและลาภสักการะมากมาย นาคราชชื่อ บัษทรกะและพญาครุฑก็มาสักการะซี เปลื่อนี้ด้วย

อยู่มาวันหนึ่งพญาครุฑโผล่มาสักการะกัมพิยอเจลกะและโคปรีกษาดึงกลวิธีที่จะจับพวกนาค ทั้งนี้เนื่องจากพวกครุฑต้องเสียชีวิตมากมายในขณะที่จับพวกนาคเพราะไม่รู้วิธีจับครุฑเข้าใจว่านาคคงจะมีอุบายซ่อนเร้นที่จะทำให้พวกครุฑเสียชีวิต และไม่สามารถจะจับพวกนาคได้ ครุฑโคขอร้องให้กัมพิยอเจลกะช่วยถามความลับของพวกนาคให้ ซึ่งซีเปลือยก็รับคำว่าจะช่วย

เมื่อพญานาคมาสักการะ กัมพิยอเจลกะ จึงไต่พยายามถามความลับ แต่พญานาคก็ไม่ยอมบอกและกล่าวว่าเรื่องนี้เป็นความลับของทุกคน ถ้าหากว่าตนเองบอกความลับนี้ก็จะไต่ชื่อว่า เป็นผู้นำความตายมาสู่ญาติ แต่กัมพิยอเจลกะก็เพียรถามพร้อมทั้งสัญญาว่าจะไม่บอกความลับนี้แก่ใครจนกระทั่งวันที่สามพญานาคจึงยอมและเล่าความลับให้ฟังว่า พวกนาคไต่กลืนก้อนหินก้อนใหญ่เพื่อที่จะไต่ทำให้ตัวหนัก และนอนลง เมื่อพวกครุฑจะเข้ามาจับก็อาแปดแยก เขี้ยวคอยจะกัดครุฑ พวกครุฑก็จะเข้ามาจับพวกนาคทางศีรษะซึ่งมีน้ำหนักมาก น้ำก็จะท่วมทับพวกครุฑตาย ภัยเหตุนี้พวกครุฑจึงเสียชีวิตไปเป็นจำนวนมาก ไม่มีประโยชน์เลยที่พวกครุฑจะโจมตีทางศีรษะ แต่ถาหากพวกครุฑที่โง่เขลาเหล่านั้นจับพวกนาคทางหาง แล้วทำให้ศีรษะห้อยลงตัวนาคก็จะต้องคายก้อนหินที่กลืนไว้ออกมา ซึ่งจะทำให้ตัวเบาและครุฑก็จะสามารถจับนาคไปไต่

เมื่อพญานาคกลับไปแล้ว พญาครุฑก็มาหากัมพิยอเจลกะเพื่อจะถามความลับนี้และเมื่อไต่ฟังแล้วก็คิดว่าพญานาคไต่ทำสิ่งที่ไม่สมควรเสียแล้ว เป็นการไม่เหมาะสมอย่างยิ่งที่จะบอกวิธีทำลายหมู่ญาติให้คนอื่นทราบ และวันนี้ถึงที่เราแล้วเราจะจับบัษทรกษานาคราชนี้ก่อนที่ไต่จะ ครุฑจึงทำลมกำลังสุบรรพจับบัษทรกษานาคราชทางขนคางแล้วก็พาไต่บินไปในอากาศ

ฝ่ายพญานาคพันทระก็คร่ำครวญถึงความโง่เขลาของตนเองที่ไว้อใจซีเปลือย และ ร้องขอชีวิตค่อพญาครุฑ พญาครุฑก็กล่าวคำหนิถึงการ เปิดเผยความลับของพญานาค และแนะนำ ถึงการรักษาความลับและลักษณะของสมณะ ในที่สุดพญาครุฑก็ปล่อยนาคราชนั้น ค่อมาทัง สองได้พากันไปยังสำนักซีเปลือย พันทระนาคราชก็กล่าวติเตียนซีเปลือยและสาปแช่งให้ ศีรษะของซีเปลือยแตกออกเป็นเจ็ดภาค เมื่อซีเปลือยสิ้นชีวิตลงก็ไปเกิดในอเวจันรก ส่วน นาคและครุฑก็กลับไปยังพิภพของตน

สังขपालนาคราชผู้ทรงความดี

(จากสังขपालชาคก)*

พระเจ้าอุทยโชนทรงสมათานศีล เจริญภาวนาเพื่อปรารณานาคสมบัติ ผลแห่ง ความดีของพระองค์เมื่อสิ้นพระชนม์แล้วก็ไปอุปบัติในนาคพิภพสมพระ ราชประสงคฺทรงพระนาม ว่าสังขपालนาคราช ค่อมาสังขपालนาคราชเกิดเมื่อหน้ายภาวะนาค ปรารณาที่จะมีกำเนิด เป็นมนุษย์ จึงรักษาอุโบสถศีลแต่ไม่สามารถทำให้บริบูรณ์ได้ในนาคพิภพ คังนั้นในวัน ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำจึงได้ออกจากนาคพิภพไปรักษาอุโบสถศีลที่จอมปลวกแห่งหนึ่งข้างทางเดิน ไม่ไกล จากแม่น้ำกัณเฑาะพม่าเท่าใดนัก และตั้งใจว่าใครต้องการหนังและเนื้อของเราก็ตีเชิญเถิด เรา สละแล้ว และพอถึงวันแรมหนึ่งค่ำและขึ้นหนึ่งค่ำก็กลับยังนาคพิภพ

วันหนึ่งขณะที่สังขपालนาคราชอธิษฐานอุโบสถศีลอยู่ที่จอมปลวกนั้น ได้มีพรานหนุ่ม ชาวเมืองพาราณสี ๑๖ คนถืออาวุธเครื่องจับสัตว์ครบมือออกล่าสัตว์ในป่าตลอดวันแต่ไม่ได้สัตว์ อะไรเลย เมื่อมาพบสังขपालนาคราชนอนจำศีลอยู่บนจอมปลวกก็พากันจับและเอาหวาดแหง จมูกและเอาหางแทงคามร่างกายทำให้อ่อนกำลัง คัดเอาวัลย์มีคานาคราชตามกันมา ใน ระหว่างทางนั้นได้พบกับอาหารคหบดีชาวเมืองมิติลา แคว้นวิเทห์ ผู้ซึ่งได้นำเกวียน ๕๐๐ เล่ม เดินทางไปเที่ยวค้าขายในที่ต่าง ๆ อาหารเห็นคังนั้นก็สงสารจึงขอร้องให้พวกพรานเหล่า

* ชาคกัฎฐคคา ภาค ๗ : จัคคทาที่สนิมบาท สังขपालชาคก, หน้า ๔๑๐ -

นั้นปล่อยนาคราชโดยเอาหัว ๑๖ ตัว ทองทรายประมาณ ๒ - ๓ ฟายมือ และเครื่องนุ่งห่มสำหรับภรรยาของพรานเหล่านั้นเป็นเครื่องแลกเปลี่ยน พรานเหล่านั้นก็ยินยอม ปล่อยนาคราชเมื่อได้รับอิสรภาพแล้วก็รีบกลับไปยังนาคพิภพ และพามริวารกลับมาหาอาหารคหบดีเชิญเขาไปยังนาคพิภพ บำรุงบำเรอให้มีความสุขในนาคพิภพนั้น อาหารคหบดีอยู่ในนาคพิภพประมาณปีหนึ่ง ก็เกิดความเบื่อหน่ายและไคล้กลับมายังโลกมนุษย์บวชเป็นฤๅษีเที่ยวจาริกไปตามที่ต่าง ๆ ต่อมาได้มาพักอยู่ในสวนหลวงกรุงพาราณสี เมื่อพระเจ้ากรุงพาราณสีทอดพระเนตรเห็นพระคาบสก็ทรงเลื่อมใสและไคล้ตรัสถามถึงสาเหตุที่ออกบวช อาหารคหบดีก็ได้เล่าเรื่องนาคสังขपालให้พระองค์ฟัง

กฐินนาคราชผู้ฉลาดและทรงความดี
(จากกฐินทศชาคก)*

พระเจ้าพรหมทัตได้รับสั่งให้โอรสของพระองค์ออกไปจากกรุงพาราณสีด้วยเกรงว่าโอรสจะแย่งราชสมบัติ และอนุญาตให้กลับเข้าเมืองได้คือเมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์ พระโอรสจึงไค้ทรงบำเพ็ญตนเป็นฤๅษีและไค้อาศัยอยู่ ณ ระหว่างแม่น้ำยมุนากับมหาสมุทร คราวหนึ่งมีนางนาคหม้ายคนหนึ่งไค้ออกจากนาคพิภพมาเที่ยวตามฝั่งมหาสมุทร ไค้มาพบอาศรมของพระฤๅษี ซึ่งขณะนั้นออกไปหาผลไม้ในป่า นางไค้จะทลสองว่าพระคาบสนั้นบวชด้วยศรัทธาหรือไม่ นางจึงตกแตงที่นอนและบรรพศาลาค้วยดอกไม้ทิพย์และเครื่องหอม โดยคิดว่าหากว่าพระคาบสนั้นนอนบนที่นอนก็มีโชบวชด้วยศรัทธา ก็ปรากฏว่าพระคาบสนั้นนอนบนที่นอน และในวันต่อมานางนาคมาพบวิกาไค้มาจัดแตงบรรพศาลาให้อีก พระฤๅษีก็แปลกใจจึงคักคอยคู้ และเมื่อเห็นนางนาคก็มีใจปฏิบัติและไค้อยู่ร่วมกันเป็นสามีภรรยา

ต่อมานางนาคไค้ประสูติโอรสและธิดามีนามว่าสาครพรหมทัตและนางสมุทพชา เมื่อพระเจ้ากรุงพาราณสีสวรรคตบรรดาอำมาตย์ทั้งหลายก็ประชุมพร้อมใจกันทูลเชิญพระราชบุตรให้ไปครองเมือง พระราชบุตรจึงไค้ชักชวนนางนาคมาพบวิกาให้เข้าไปอยู่ในกรุงพาราณสีด้วยแต่นางปฏิเสธโดยอ้างว่าชาตินาคไค้มีพิษร้ายมักมีอารมณ์ฉุนเฉียว เมื่อมีเหตุเล็กน้อยมากระทบ

*ชาตกัฏฐกถา ภาค ๑๐ : มหานิมาต กฐินทศชาคก, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, ๒๕๖๕), หน้า ๑ - ๕๓.

ก็จะโกรธเคือง และการอยู่ร่วมกับหญิงที่มีสามีคนเดียวกันนั้น เป็นเรื่องที่ลำบากใจ ถ้าหากคน
 โกรธแล้วลงมือตามองผู้ใดผู้นั้นก็จะไหม้เป็นจุม ค้วยเหตุนี้นางจึงไม่ยอมตามเสด็จ และพร้อมกัน
 นั้นนางได้กล่าวปากฝังโอรสและธิดาของนางว่า ขอให้พระราชบุตรช่วยเอาใจใส่ดูแลโอรส
 และธิดาของนางค้วย ทั้งนี้เพราะทั้งสองมีกำเนิดจากชาตุน้ำอันเป็นชาติละเอียดอ่อน เมื่อ
 เดินทางถูกลมและแดดอาจจะเสียชีวิตขอให้ชุกเรือซึ่งนำเพื่อให้โอรสธิดาของนางได้เล่นน้ำ
 ค้วยในระหว่างการเดิน และเมื่อถึงกรุงพาราณสีแล้วก็ขอให้ชุกสระโบกขรณีให้ทั้งสองได้
 เล่นน้ำค้วย เมื่อสั่งเสียแล้วนางก็กลับไปยังนาคพิภพ

ต่อมาเมื่อโอรส, ธิดาทั้งสองเจริญวัยขึ้น พระเจ้าชक्रนาราชได้ส่งนาคมาพบ
 ๔ คนมาสู่ขอนางสมุททชา แต่พระเจ้ากรุงพาราณสีไม่ทรงยกให้เพราะเห็นว่าท้าวชक्रนาราชเป็น
 นาค ทำให้ นาคมาพบผู้เป็นหูคนนั้น โกรธเคืองมากคิดจะฆ่าพระเจ้ากรุงพาราณสีเสียค้วยสมพิษ
 แต่เมื่อมาปรึกษาเห็นว่าคนเป็นหูคนมาเพื่อนักวันวิวิธจะมาทูลทักปลงชีพกษัตริย์นั้นไม่บังควร จึง
 กลับไปทูลความแก่ชक्रนาราช เมื่อท้าวชक्रนาราชทรงทราบความก็พิโรธ จึงได้มีคำสั่งให้พวก
 นาคไปชมชุกชาวเมืองพาราณสีค้วยวิธีการต่าง ๆ แก่อ่าไปทำร้ายชาวเมือง นาคทั้งหลายได้
 ทำตามคำสั่งยังความหวาดกลัวให้เกิดแก่ชาวเมืองพาราณสีเป็นอย่างยิ่ง และนาคมาพบทั้ง ๔
 คนก็ไปชุกพระเจ้ากรุงพาราณสี ในที่สุดพระองค์ก็ยอมยกธิดาให้แก่ท้าวชक्रนาราชและนาง
 สมุททชาก็ไปอยู่ ณ นาคพิภพ แต่นางมิได้ทราบถึงชาติกำเนิดของสามีของนาง และท้าวชक्रนาราช
 ก็ได้ประกาศมิให้นาคคนใดปรากฏกายในรูปของนาคให้นางเห็น

ต่อมานางสมุททชาได้ให้กำเนิดโอรส ๔ คน มีนามว่า สุทิสสนะ ทัตตะ สุโภคะ
 อริฏฐะ ถึงแก่กาลจะล่วงเลยมาถึงเพียงนั้นนางก็ยังไม่ทราบว่านางอยู่ในนาคพิภพ วันหนึ่ง
 พวกนาคเด็ก ๆ ได้บอกกับอริฏฐะว่ามารดาของเรามีได้เป็นนาค อริฏฐะกุมารใครจะทดลอง
 วันหนึ่งเมื่อเวลากินนมจึงได้นิรมิตกายให้เป็นงูเอาหางครุฑมาทของมารดา นางสมุททชา
 เห็นดังนั้นก็ตกใจกับอริฏฐะตกลงกับพื้นและเล็บของนางได้จิกตาของอริฏฐะแตกข้างหนึ่ง
 เมื่อท้าวชक्रนาราชทราบเรื่องก็โกรธอริฏฐะสั่งให้ประหารชีวิต แต่นางสมุททชาทูลขออภัยโทษไว้
 นางจึงทราบว่าตนอยู่ในนาคพิภพและอริฏฐะก็มีนามเพิ่มขึ้นอีกนามหนึ่งว่า กานาอริฏฐะ
 (อริฏฐะ - ผู้มีตาเดียว)

เมื่อโอรสทั้งสี่ได้เจริญเติบโตขึ้น ท้าวขจรธรรมาคราชได้ทรงมอบนาคพิภพให้ปกครองคนละ ๑๐๐ โยชน์ และโอรสทั้ง ๔ ก็ได้มาเยี่ยมเยียนชนกชนนีเสมอ ๆ ส่วนหัตตะนั้นได้ไปเฝ้าท้าววิรูปักษ์มหาราชาภิคาของชนเสมอ วันหนึ่งเมื่อท้าววิรูปักษ์มหาราชาภิคานาคบริษัทไปเฝ้าท้าวสหัสสน์ยน์ ได้เกิดมีปัญหาขึ้นในหมู่เทวดาและไม่มีใครสามารถแก้ปัญหา นั้น แต่หัตตะแก้ปัญหาได้นั้นได้ ท้าวสักกเทวราชจึงทรงตั้งนามให้ใหม่ว่า ภูริทัต

ภูริทัตเมื่อได้ไปเห็นเทวโลกเป็นที่รื่นรมย์ใจก็คิดจะไต่มีก่าเนคในเทวโลก เมื่อกลับไปนาคพิภพจึงขออนุญาตชนกชนนีไปรักษาอุโบสถในวิมานว่างเปล่าแห่งหนึ่งในนาคพิภพ แต่ไม่สำเร็จเพราะบรรดานาคกัญญาทั้งหลายได้ตามไปแวดล้อม ภูริทัตจึงไปรักษาอุโบสถยังมนุษย์โลกโดยมิได้ทูลให้ชนกชนนีทรงทราบ แต่บอกกับชายาว่าตนจะไปรักษาอุโบสถที่จอมปลวกใกล้คันไทรริมฝั่งแม่น้ำยมุนาคลอคคิน พอถึงเวลาเช้าให้นางจักษุมาคกัญญาเป็นเวรกันวันละ ๑๐ นาง ไปพ้อนรำ ชับกล่อมและบูชาด้วยดอกไม้และของหอมพร้อมทั้งพาตนมายังนาคพิภพ เมื่อสั่งแล้วภูริทัตก็ไปชนกกายที่จอมปลวกพร้อมทั้งอธิษฐานว่า ผู้ใดก็ตามต้องการหนัง เอ็น กระดูก เลือดของตนก็จงนำไปเถิด แล้วก็เนรมิตกายให้เล็กเท่างอนไถ นอนรักษาอุโบสถอยู่

อยู่มาวันหนึ่งมีพราหมณ์คนหนึ่งพร้อมด้วยลูกชายชื่อโสมทัตได้ออกไปล่าสัตว์ในป่า พอถึงเวลากลางคืนทั้งสองพ่อลูกก็ป็นขึ้นไปนอนพักที่คาคมไม้ไทรนั้น พอเวลาใกล้รุ่งพราหมณ์ผู้พ่อตื่นขึ้นได้ยินเสียงคนครีก็ลงไปดู ส่วนนางนาคกัญญาทั้งหลายเมื่อเห็นพราหมณ์ก็พากันหนีกลับนาคพิภพ ยังคงอยู่แต่ภูริทัต พราหมณ์จึงถามภูริทัตว่าเป็นใคร นาคภูริทัตก็ตอบคำถามของพราหมณ์โดยสุจริตเนื่องจากตนถืออุโบสถว่าเป็นนาคราชา และก็คิดว่าพราหมณ์ผู้นี้มีจิตใจโหดเหี้ยม อาจจะไปบอกหมอญูให้มาทำร้ายตน จึงคิดว่าถ้าพาพราหมณ์ไปยังนาคพิภพและมอบยศศักดิ์สมบัติมากมายให้เป็นการตอบแทนพราหมณ์ก็คงจะไม่คิดร้ายต่อตน เมื่อภูริทัตบอกพราหมณ์ถึงความปรารถนาของตนที่จะพาพราหมณ์ไปเที่ยวนาคพิภพ พราหมณ์ก็ขอเอาบุตรไปด้วย เมื่อพราหมณ์พ่อลูกทั้งสองไปยังนาคพิภพแล้วภูริทัตก็ยกสมบัติทิพย์ให้มากมาย และสองพ่อลูกก็อาศัยอยู่ในนาคพิภพนั้น ส่วนภูริทัตก็ยังคงมารักษาอุโบสถ ณ จอมปลวกที่เดิมมิได้ขาด

ต่อมาเมื่อพราหมณ์ผู้ชออยู่ในนาคโลกครบ ๑ ปีก็ใคร่จะกลับไปยังมนุษย์โลก จึงชักชวนโสมทัตลูกชายให้กลับขึ้นมาด้วย ภูริทัตจึงมอบแก้วสารพัดนึกให้แก่พราหมณ์ แต่พราหมณ์

ไม่ชอบรับ ภูริทัตต์จึงให้นำคามาพมาส่งพร้าหมณ์สองพ่อลูกขึ้นมายังมนุษย์โลก เมื่อทั้งสองเดิน
 ทางมาถึงสระโบกขรณีได้เบียดองเครื่องประดับและผ้าทิพย์ห่อวางไว้ขอบสระเพื่อที่จะลงอาบ
 น้ำ เครื่องประดับเหล่านั้นก็จมหายไปสู่นาคโลก คงเหลือแต่เสื้อผ้าเก่า ๆ และเครื่องมือ
 จับสัตว์ที่คนเคยใช้มาแต่เดิม พ่อลูกทั้งสองจึงยึดอาชีพล่าสัตว์เช่นเคย

ในกาลครั้งนั้นมีพญาครุฑคนหนึ่งอาศัยอยู่ที่ต้นจิวไกลฝั่งมหาสมุทรทางใต้ ไค้กระเพื่อ
 ลมแหวกน้ำในมหาสมุทรลงไปจับนาคทางศีรชะ ขณะนั้นครุฑยังไม่รู้วิธีจับนาค แต่ครุฑก็สามารถ
 จับนาคขึ้นมาได้และพามายังป่าหิมพานต์ และไค้ำนาคผ่านต้นไทรต้นหนึ่ง นาคก็เอาหาง
 กระทบต้นไทรนั้นไว้ ครุฑพินสึงเกตุก็รีบบินไปในอากาศต้นไทรนั้นก็ถอนขึ้นติดหางนาคไป
 และเมื่อพญาครุฑไค้จิกกินพญานาคที่ต้นจิว และทิ้งร่างของนาคลงในท้องมหาสมุทร จึงรู้ว่า
 ตนเองไค้ถอนต้นไทรติดมาด้วย จึงตกใจเพราะต้นไทรต้นนี้ไค้ขึ้นอยู่ที่ท้ายสถานที่จงกรมของ
 คาบส พญาครุฑจึงไค้มาถามพระคาบสถึงการที่ตนและนาคทำไค้ต้นไทรซึ่งเป็นที่อาศัยรมเงา
 ของคาบสต้องถอนถอนไปนั้นจะเป็นอกุศลกรรมหรือไม่ ฤชก็ตอบว่าทั้งครุฑและนาคไค้มีความ
 ผิดเพราะกระทำไปโดยมิไค้เจตนาร้าย พญาครุฑจึงพอใจและไค้มอบมนต์อาถัมพายนแก่
 พระคาบสเป็นลิ่งตอบแทน

ต่อมาคาบสคนนั้นไค้มอบมนต์อาถัมพายนไค้แก่พร้าหมณ์คนหนึ่งที่มาอุปการะตน
 เมื่อพร้าหมณ์ไค้มนต์แล้วก็หาทางปลื้กตัวจากคาบส แล้วก็ออกจากป่าไปจนถึงฝั่งแม่น้ำยมุนา
 ซึ่งในขณะนั้นนางนาคมาทวิกาษาทริจาริกาของภูริทัตต์มีจำนวนพันไค้ออกจากนาคพิภพมาเล่น
 น้ำในแม่น้ำยมุนาในเวลากลางคืน โดยอาศัยแสงสว่างจากแก้วมณีที่พวกนางวางไว้บนฝั่ง พอ
 เวลารุ่งอรุณนางเตรียมจะแต่งกายก็พอดิพร้าหมณ์ไค้มาถึงที่นั้น พวกนาคก็พญาคึกใจก็หนีไป
 นาคพิภพโดยทิ้งแก้วมณีนั้นไว้ เมื่อพร้าหมณ์เห็นแก้วมณีก็ถือเอาเป็นของตนและไค้เดินทางต่อไป
 เมื่อพบกับพร้าหมณ์พ่อลูกสองคนที่เข้ามาล่าสัตว์ในป่า พร้าหมณ์สองพ่อลูกก็จำแก้วมณีนั้นไค้ว่า
 เป็นแก้วมณีที่ภูริทัตต์เคยจะไค้ให้ตน พร้าหมณ์ผู้พ่อจึงขอซื้อแก้วมณีจากอาถัมพายนด้วยทองร้อยหนึ่ง

แต่อาสัฒพายนั้ไม่ยอมขายและกล่าวว่า เขาจะให้แก้มฉี่นี้แก่ผู้ที่สามารถพาเขาไปพบพญานาค
ได้ พราหมณ์ผู้พอจึงรับอาสาจะพาอาสัฒพายนั้ไปยังที่อยู่ของภริทศ ซึ่งโสมทศพราหมณ์ผู้ถูก
ขายไม่เห็นคว้ย และขอแยกทางกับปิกาไปบวชเป็นฤๅ ส่วนพราหมณ์ผู้พอก็พาอาสัฒพายนั้ไป
เมื่อถึงสถานที่ที่ภริทศรักษาอุโบสถแล้วก็กล่าวทวงแก้มฉี่จากอาสัฒพายนั้ อาสัฒพายนั้ก็โยน
แก้มฉี่นั้นให้ แด่ดวงแก้มฉี่นั้นพลาคตกลงบนพื้นดินและจมหายไปสู่นาคพิภพ พราหมณ์ผู้พอก็
ร้องไห้เสียใจกลับไปบ้านของตน

ฝ่ายอาสัฒพายนั้ไ้ร่ายมนต์จับนาคภริทศใ้สูงตาข่าย และนำไปแสดงการพ้อ
รว่าให้คนดู ไ้ศรัทธาเลื่อมใสมากมายทำให้เกิดความโลภจึงพาบริวารนำนาคภริทศออกตระเวนไป
ตามที่ต่าง ๆ แสดงการพ้อรว่าเพื่อเก็บเงิน จนกระทั่งถึงกรุงพาราณสี และไ้เตรียมจัด
แสดงการเต้นระบำของงูให้พระราชาทอดพระเนตร

นางสมุททชามารคาของภริทศเศร้าโศกมากเมื่อไม่เห็นภริทศ และไ้เล่า
ความให้โอรสทั้งสามของนางทราบ สุตัสันผู้พี่ชายจึงจัดการให้แยกย้ายกันไปติดตามภริทศ
โดยให้ภิกษุภริทศไปค้นหาที่เทวโลก สุกโศกไปติดตามที่หิมพานต์ และมัญจนานที ส่วนตน
เองจะติดตามไปยังมนุษยโลกโดยมีนางอัจจิมุขีน้องสาวต่างมารการ้องขอติดตามไปด้วย
สุทัสันไ้แปลงเพศเป็นคาบสและนางอัจจิมุขีไ้แปลงร่างเป็นเซี่ยคน้อยช้อนไปในมวยผม
สุทัสันและนางอัจจิมุขีไ้ตามหาภริทศไปจนถึงกรุงพาราณสีในขณะที่หมองูกำลังจัดแสดงระบำ
งูอยู่พอดี เมื่ออาสัฒพายนั้เปิดตะกร้าออกเพื่อให้นาคภริทศออกมาเต้นระบำ ภริทศไ้เผลอ
เคียวออกมาเมื่อเห็นสุทัสันที่ชายก็ไ้เผลอออกมาตรงไปหาและชมเคียวร้องไ้ค้อยู่ที่หลังบาท
ของสุทัสัน สุตัสันไ้กล่าวทักพนันกับหมองูโดยทักพนันให้หมองูนำนาคมาต่อสู้กับเซี่ยของ
ตน หลังจากตกลงพนันกันแล้วสุทัสันก็เรียกนางอัจจิมุขีน้องสาวของตนออกมาจากมวยผม
นางอัจจิมุขีก็กระโดดออกมาเกาะบนฝ่ามือของสุทัสันแล้วคายพิษออกมา ๓ หยด สุตัสันก็
ประกาศว่าเมืองนี้จะต้องถูกทำลายแล้วหนอ พระเจ้ากรุงพาราณสีจึงตรัสถามถึงวิธีป้องกัน
กัน คาบสสุทัสันจึงไ้ทูลแนะนำว่าขอไ้รับสั่งให้ชุกบ่อ ๓ บ่อ เรียงกัน บ่อแรกไ้ใส่ยาต่าง ๆ
บ่อที่สองไ้ใส่กุญโค บ่อที่ ๓ ไ้ใส่ยาพิษ เมื่อชุกบ่อแล้วสุทัสันก็เอาหยดพิษไ้ลงไปในบ่อที่
หนึ่ง ปรากฏว่ามีควนพลุ่งขึ้นมาแล้วเป็นเปลวไฟลามไปไหม้บ่อที่สองและที่สามแล้วจึงดับ

อาสาสมัครยืนอยู่ใกล้บ่อไค้ถูกไค้คว้นพิษกลายเป็นซีเรื้อนค่างจึงตกใจและร้องว่าตนจะยอม
 ปล่อยพญานาคราช ภูริทัตไค้ยืนเช่นนั้นก็ออกมาและนิรมิตรรูปเป็นมนุษย์ประทับค้ำยอดสังการ
 ส่วนสุทัสน์และนางอัจฉิมุขีก็นิรมิตตนเป็นมนุษย์เช่นเดียวกัน พระเจ้ากรุงพาราณสีไค้ทรงชักใช้
 ไล่เสียงเมื่อทรงทราบว่า เป็นโอรสของนางสมุททชากนิษฐาของพระองค์ก็ตีพระทัย และนาคทั้ง
 สามก็ทูลลากลับสู่นาคพิภพ บรรดานาคทั้งหลายก็พากันยินดี ฝ่ายกามาริฏฐ์เมื่อตามภูริทัตไป
 ยังเทวโลกไม่พบก็กลับมาโลกและไค้ทราบข่าวว่าภูริทัตนาคราชกลับมาแล้วก็ตีใจ และไค้
 ทำหน้าที่เฝ้าประตูของบรรทมของภูริทัตเพื่อกันมิให้นาคบริษัททั้งหลายมารบกวนมากเกินไป
 ฝ่ายสุโลกเมื่อไค้ตามหาภูริทัตยังป่าหิมพานต์และมหาสมุทรและแม่น้ำมาจนถึงแม่น้ำยมุนาพบ
 พรานหมณีสัตว์ผู้พอสั่งกำลังทำพิธีล้างบาปอยู่ที่ท่าปลายแม่น้ำยมุนา และทราบความที่พรานหมณ
 ีผู้นี้เป็นผู้ชี้ทางให้อาสาสมัครจับนาคภูริทัต จึงคิดจะประหารชีวิตพรานหมณีนั้นเสีย แต่พรานหมณ
 ีไค้ขอชีวิตไว้ สุโลกจึงนำเขาไปยังนาคโลก และทำทารุณค่าทอพรานหมณืต่าง ๆ นานา เมื่อ
 กามาริฏฐ์เห็นเข้าจึงกล่าวห้าม พร้อมทั้งไค้บรรยายถึงความยิ่งใหญ่ของพรานหมณืให้สุโลกฟัง
 ฝ่ายภูริทัตไค้ยินความที่กามาริฏฐ์กล่าวให้สุโลกและนาคทั้งหลายฟัง ก็คิดว่ากามาริฏฐ์นั้นเข้า
 ใจผิด เพราะว่าการบูชาญชของพวกพรานหมณืนั้นไม่ไค้เป็นสิ่งที่ประเสริฐและไม่ใช่ทางสวรรค์
 ภูริทัตจึงไค้บรรยายถึงความไม่จริงของพระเวท และความไม่มีประโยชน์ของการบูชาญช
 และเขาไค้ขับไล่พรานหมณืออกไปจากนาคพิภพ และภูริทัตไค้รักษาศีลจนตลอดชีวิต ครั้นสิ้น
 อายุแล้วก็ไปกำเนิดในวรรค

เรื่องวิชรบัณฑิต
 (จากวิชรชาดก)^๑

ในกาลครั้งหนึ่ง ท้าวสักกเทวราช วรรณนคราช พญาครุฑ และพระเจ้าชนัญชัย
 ไค้มาพบกันในส่วนแห่งหนึ่ง และไค้สนทนากันถึงเรื่องว่าใครจะมีความดีมากกว่ากัน เมื่อไค้
 สนทนาไค้เถียงกันแล้วก็ตกลงกันไม่ไค้ว่าใครมีความดีมากกว่าใคร จึงไค้พากันไปหาวิชรบัณฑิต

^๑ชาดกกฎกถา ภาค ๑๐ : มหานิบาต วิชรชาดก, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 ๒๕๖๕), หน้า ๑๘๘ - ๓๐๕.

ซึ่งปรากฏว่าวิชรบัณฑิตได้ตอบว่าความดีที่บุคคลทั้งสี่ได้กระทำนั้นเป็นของสำคัญเสมอกันทุกข้อ ถ้าหากมีอยู่ในบุคคลใดบุคคลนั้นได้ชื่อว่า เป็นผู้สงบ ซึ่งคำตอบนี้ทำให้ท้าวสักกเทวราช วรณนาคราช พญาครุฑและพระเจ้าชนัญชัยพอใจ ต่างก็มอบของกำนัลให้แก่วิชรบัณฑิตและแยกย้ายกลับไปยังที่อยู่ของตน

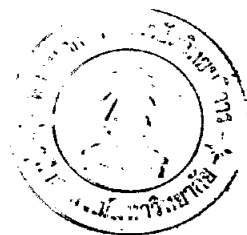
ฝ่ายวรณนาคราชเมื่อกลับไปยังที่พักอาศัยก็ได้เล่าเรื่องความฉลาดของวิชรบัณฑิตให้นางวิมลราชายาของตนฟัง และนาคชายาก็ปรารถนาที่จะได้ฟังธรรมะจากวิชรบัณฑิตบ้าง แต่เกรงว่าพญานาคสามีของนางจะไม่เต็มใจที่จะเชิญบัณฑิตนั้นมาพบนาง นางจึงคิดอุบายโดยทำอาการคุดเป็นไข้ และปรารถนาที่จะได้หัวใจของวิชรบัณฑิต นาคราชาจึงได้ให้ธิดาสาวชื่อว่า อีรันทตี ไปแสวงหาสามีผู้ที่สามารถจะนำหัวใจของวิชรบัณฑิตมามอบให้ตนได้

นางคารอีรันทตีไปยังยอกเขาที่ตั้งอยู่ใกล้ฝั่งมหาสมุทรในหิมวันตประเทศ และขับร้องเพลงอันไพเราะเพื่อขอให้เธอได้รับความรักจากผู้ใดก็ตามไม่ว่าจะเป็น คนธรรมดา รากษส นาค ครุฑ กิณนร หรือมนุษย์ผู้ซึ่งทำให้เธอสมปรารถนา โดยสามารถนำเอาหัวใจของวิชรบัณฑิตมาให้มารดาของเธอได้ ในขณะที่นั้นมียักษ์คนหนึ่งชื่อว่าปุนณกะ เป็นนาคาของท้าวเวสสวัณนหาราชซึ่งมาผ่านมาในที่นั้น ได้ยินเสียงขับร้องของนางอีรันทตีและเมื่อเห็นนางปุนณกะยักษ์ก็มีใจปฏิพัทธ์และรับคำกับนางว่าจะนำเอาหัวใจของวิชรบัณฑิตมามอบให้มารดาของนางได้แน่นอน ทั้งสองได้พากันไปหาพญานาคผู้บิดาของนาง วรณนาคราชยินดียกธิดาให้กับปุนณกะยักษ์ถ้าหากว่า เขาสามารถนำเอาหัวใจของวิชรบัณฑิตมามอบให้แก่ชายาของตนได้

ปุนณกะยักษ์ได้ไปเฝ้าท้าวเวสสวัณ และได้พรรณาดังความงามของเมืองโกกวัตติที่เป็นเมืองที่อยู่ของพญานาคให้ฟัง และได้กล่าวถึงความต้องการของตนที่ต้องการจะนำหัวใจของวิชรบัณฑิตไปมอบให้แก่พญานาคเพื่อจะได้นางอีรันทตีมาเป็นภรรยา จากนั้นปุนณกะยักษ์ก็คิดอุบายที่จะได้หัวใจวิชรบัณฑิต เขาทราบว่าพระเจ้าชนัญชัยนั้นสนพระทัยในการทรงสะกา และคงจะรับพนันด้วยของที่มีค่า เขาจึงได้ไปแสวงหาแก้วมณีอันมีค่าควรแก่จักรพรรดิที่มีอยู่ในภูเขาวินุลมรพทโกลกักรุงราชคฤห์มาเป็นของพนันแลกเปลี่ยนกับหัวใจวิชรบัณฑิต

ปุณณกยัณห์ได้ไปถึงนครอินทปัตต์ และได้ทำพินพระเจ้าชัญชัยโดยใช้แก้วมณีเป็น
 เคิมพิน แต่ถาเขาสามารถเอาชนะพระองค์ได้ เขาขอตัววิชรบัณฑิตเสนาบดีของพระองค์ไปกับ
 เขา และเมื่อทั้งสองเล่นสะก้านปรากฏว่าพระเจ้าชัญชัยทรงแพ้พินจึงต้องเสียดวิชรบัณฑิตให้
 แก่ปุณณกยัณห์ วิชรบัณฑิตได้ขอร้องให้ปุณณกยัณห์พักอยู่ที่บ้านตน ๓ วันเพื่อที่ตนจะได้สั่งสอนบุตร
 และภรรยา ก่อน ปุณณกยัณห์ก็ยินยอม เมื่อครบกำหนดแล้วปุณณกยัณห์ได้พาวิชรบัณฑิตไปยัง
 กาศาศิรีบรรพต และคิดจะฆ่าเขาเพื่อนำหัวใจไปถวายวรุณนาคราช ปุณณกยัณห์ได้เนรมิต
 กายเป็นรูปร่างต่าง ๆ ที่จะฆ่าวิชรบัณฑิตแต่ก็ไม่สำเร็จ ในที่สุดได้จับวิชรบัณฑิตขวางลงมาจาก
 ยอดเขา แม้จะจับขวางถึงสามครั้งวิชรบัณฑิตก็ไม่ได้รับอันตราย วิชรบัณฑิตจึงถามปุณณกยัณห์ว่า
 ต้องการที่จะฆ่าเขาเพราะเหตุใด ปุณณกยัณห์จึงตอบว่า เพราะต้องการจะได้หัวใจของเขาไป
 มอมให้แก่วรุณนาคราชเพื่อที่ตนจะได้แต่งงานกับนางอินรันทีลูกสาวของพญานาคนั้นเป็นการตอบ
 แทน วิชรบัณฑิตจึงได้ขอร้องให้ปุณณกยัณห์พาเขาไปนาคพิภพ และเมื่อพบกับวรุณนาคราชเขาได้
 แสดงธรรมะเป็นที่พอใจของพญานาค และนางวิมลลาผู้เป็นชายา วรุณนาคราชจึงได้ยกธิดาสาว
 ให้กับปุณณกยัณห์และได้ส่งวิชรบัณฑิตกลับคืนไปยังกรุงอินทปัตต์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สรุปความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของนาคในวรรณคดีชาตก

บทบาทของนาคในวรรณคดีชาตกแต่ละเรื่องนั้น จะเห็นว่านาคมีบทบาทในการส่งเสริมธรรมะอยู่หลายประการ ซึ่งตรงกับคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ว่าให้ประกอบกรรมดีละเว้นกรรมชั่ว จากการพิจารณาเนื้อหาในชาตกที่นาคมีบทบาทเข้ามาเกี่ยวข้องกับคัณฑ์นั้น มีคำสอนให้คนประพฤติแต่สิ่งที่ดีงามหลายประการดังนี้ คือ

ประการแรก สอนให้เป็นคนรักความสะอาด ไม่ทำความสกปรกในที่สาธารณะ ผู้ที่ไม่เชื่อฟังก็จะได้รับความเดือดร้อนจากการกระทำของตน เช่นเกี่ยวกับนคในชตสนชาตก^๑ ที่ตายตกลงในน้ำทำให้น้ำสกปรก จนพญานาคที่อาศัยอยู่ในน้ำนั้นไม่ได้อาบน้ำกินไฟลุกไหม้ เขาพวกนคที่ไม่เชื่อฟังหัวนาคตายจนหมดสิ้น และในพทพทรมชาตก^๒ พวกคนที่ล่องเรือแล้วทิ้งเศษอาหารและสุราที่เหลือลงในแม่น้ำคงจะถูกพญานาคฆ่าตาย ถ้าหากว่าพระณีนีไม่จำแลงร่างเป็นครุฑมาปราบพญานาค

ประการที่สอง สอนให้เป็นคนมีความเมตตา และมีความรักใคร่ซึ่งกันและกัน มีความสามัคคีกัน ซึ่งให้เห็นคุณของความมีเมตตาและความสามัคคี ยกตัวอย่างให้เห็นว่าแม่แตงผู้ที่เป็นศัตรูกันมาช้านานก็สามารถจะคืนดีกันได้ดังเช่นครุฑกับนาคในอุรคชาตก^๓ สำหรับชาตกเรื่องนี้อาจจะพิจารณาได้อีกอย่างหนึ่งว่าแสดงให้เห็นถึงคำสอนหรือความดีของนคบวชที่ทำให้ครุฑกับนาคผู้ซึ่งเฝ้าถือว่าเป็นศัตรูกันกลับมาสวมัคคีกันได้

ประการที่สาม สอนให้ไม่กระทำความชั่วแต่ความดีและคบแต่คนดี ผู้ที่ทำความดีและคบคนดีนั้นย่อมได้รับความคุ้มครองและผลตอบแทนที่ดีงามดังเช่นเมหาปทุมกุมารในเมหาปทุมชาตก^๔ ซึ่งเป็นผู้ที่ทรงความดีมีผลบุญแต่ปางก่อน เมื่อถึงคราวอัมจนถูกพระบิดาสั่งให้ประหาร

^๑ชาตกภุฎกธา ภาค ๒ : เอกนิบาต ชตสนชาตก, หน้า ๓๕๕ - ๓๕๗.

^๒ชาตกภุฎกธา ภาค ๕ : สัตตกนิบาต พทพทรมชาตก, หน้า ๑๗๔.

^๓ชาตกภุฎกธา ภาค ๑ : ทุกนิบาต อุรคชาตก, หน้า ๑๗ - ๑๘.

^๔ชาตกภุฎกธา ภาค ๖ : ทวาทสนนิบาต เมหาปทุมชาตก, หน้า ๑๓๓ - ๑๔๒.

ก็รอกชีวิตมาได้เพราะพญานาคช่วยไว้เนื่องจากผลแห่งความดีของคน หรือช่างศดดมในสีลานิสงส-
ชาคก^๑ รอกชีวิตกลับมาบ้านของคนได้ด้วยการคบกับอุบาสกผู้ซึ่งเป็นคนดี

ประการที่สี่ สอนให้เห็นค่าของคนที่มีความสามารถว่าเป็นผู้ที่สมควรได้รับความ
ยกย่องและคนคั้นนั้นยอมตักน้ำไม่ไหลตกไฟไม่ไหม้ ดังเช่นวิสูตรบัณฑิตในวิสูตรชาคก^๒ ซึ่งเป็นผู้ที่ทรง
ความดี รักษาศีล เป็นผู้ที่ฉลาดมีความสามารถจนกระทั่งแม้แต่นาคก็ต้องการที่จะได้ฟังธรรมะจาก
เขา และถึงแม้ว่าพญานาคยังจะพยายามทำลายชีวิตเขาแต่ก็ไม่สามารถทำอันตรายได้ เพราะความ
ดีของเขาได้คุ้มครองไว้

ประการที่ห้า สอนให้เป็นผู้มีความอดทน ไม่หยาบคาย ผู้ที่หยาบคายและชอบทำร้าย
ผู้อื่นย่อมได้รับการลงโทษดังเช่นจุลทัตที่พระนาคราชาในทัตทราชาคก^๓ ถูกเนรเทศพร้อมกับพี่ชายคือ
มหาทัตพระให้ไปอยู่ในอุกการภูมิ และมหาทัตพระผู้พี่ชายได้สอนนาคน้องชายให้มีความอดทนต่อการ
ถูกอุทธรณ์ และอดทนต่อวาทาที่หยาบคาย

ประการที่หก สอนให้ไม่เบียดเบียนและไม่ขอรของรักของผู้อื่น เพราะจะทำให้ผู้ได้
รับการเบียดเบียนนั้นไม่พอใจ อันจะเป็นม่อเกิดของการชาตมิตร เช่นเดียวกับที่มณิกัณฐนาคราชาใน
มณิกัณฐชาคก^๔ ไม่พอใจพระคามสเนื่องจากพระคามสได้ขอรแก้วมณีอันเป็นของรักของตน ,

ประการที่เจ็ด สอนเรื่องโทษของความโลภ ชี้ให้เห็นเหตุเสียหายที่เกิดจากความ
โลภ ในชมพูพานชาคก^๕ และมหาวาณิชาคก^๖ แสดงให้เห็นถึงความพินาศของพวกพ้อค้าที่โลภ

^๑ชาคกัฏฐกถา ภาค ๓ : ทุกนิบาต สีลานิสงสชาคก, หน้า ๑๔๔.

^๒ชาคกัฏฐกถา ภาค ๑๐ : มหานิบาต วิสูตรชาคก, หน้า ๑๔๔ - ๓๐๕.

^๓ชาคกัฏฐกถา ภาค ๔ : จตุกนิบาต ทัตทราชาคก, หน้า ๒๔๔ - ๒๔๖.

^๔ชาคกัฏฐกถา ภาค ๔ : ติกนิบาต มณิกัณฐชาคก, หน้า ๑๕ - ๑๘.

^๕ชาคกัฏฐกถา ภาค ๔ : ติกนิบาต ชรูปานชาคก, หน้า ๓๐ - ๓๒.

^๖ชาคกัฏฐกถา ภาค ๖ : ปกัณณนิบาต มหาวาณิชาคก, หน้า ๓๔๔ - ๓๕๓.

อยากได้ทรัพย์สินมากจนเกินไป ในที่สุดทำให้พยานาคผู้ที่เป็นเจ้าของทรัพย์สินสมมตินั้นโกรธแค้นถึงกับทำลายชีวิตบรรดาพ่อค้าเหล่านั้นเสีย และในขณะที่เดียวกันก็ตอบแทนหัวหน้าพ่อค้าผู้มีความดีและมีสติยังคิดโดยให้สมมติอันมีค่าแก่หัวหน้าพ่อค้านั้น

ประการสุดท้าย ชี้ให้เห็นถึงผลแห่งการถืออุโบสถศีลว่าผู้ที่ถืออุโบสถศีลนั้น ก็จะได้รับสิ่งที่ตนปรารถนาเป็นสิ่งที่ตอบแทนดัง เช่นในจัมเปยชชาคก^๑ ชายเชษฐโจรรักษาศู โบสถศีลเพื่อจะได้อะไรไปในนาคพิภพเพื่อเสวยสมบัติที่ตนปรารถนา หรือจัมเปยชชาคกรักษาศู โบสถศีลเพื่อที่จะไปเกิดในโลกมนุษย์ และในทำนองเดียวกันในสังขปาลชชาคก^๒ และภูริทัตชชาคก^๓ ก็แสดงให้เห็นถึงการถืออุโบสถศีลของสังขปาลนาคราชและนาคภูริทัต เพื่อที่จะไปเกิดในโลกมนุษย์ตามที่ตนต้องการ การรักษาศู โบสถศีลเพื่อหวังผลไปเกิดในภพหน้าตามที่ตนต้องการนี้ชี้ให้เห็นคติทางพุทธศาสนาอีกอย่างหนึ่งว่าชาติหน้ามีจริง

สรุปความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะของนาคในวรรณคดีชาคก

ความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะของนาคที่ปรากฏในวรรณคดีชาคกนั้น สรุปได้ดังนี้
ที่อยู่ - นาคในวรรณคดีชาคกส่วนมากจะอาศัยอยู่ในน้ำ เช่น นาคในชตาสนชชาคก^๔ อาศัยอยู่ในสระน้ำ มณีกัณฐนาคราช^๕ และพญานาคคังเคยยะ^๖ อาศัยอยู่ในแม่น้ำคงคา นอกจากนั้นในมหาวามิชชชาคก^๗ กล่าวว่านาคอาศัยอยู่ที่ต้นไม้ใหญ่ ซึ่งตรงกับพญามุจลินทนาคราชที่อาศัยอยู่ที่

^๑ชาคกัฎฐกถา ภาค ๗ : วิสตีนิมาต จัมเปยชชาคก, หน้า ๑๑๑ - ๑๓๑.

^๒ชาคกัฎฐกถา ภาค ๗ : จิตตาสินีมาต สังขปาลชชาคก, หน้า ๔๑๐ - ๔๓๓.

^๓ชาคกัฎฐกถา ภาค ๑๐ : มหาานิมาต ภูริทัตชชาคก, หน้า ๑ - ๔๓.

^๔ชาคกัฎฐกถา ภาค ๒ : เอกนิมาต ชตาสนชชาคก, หน้า ๓๕๕ - ๓๕๗.

^๕ชาคกัฎฐกถา ภาค ๔ : คิกนิมาต มณีกัณฐชชาคก, หน้า ๑๕ - ๑๕.

^๖ชาคกัฎฐกถา ภาค ๕ : สัตตกนิมาต พกพรหมชชาคก, หน้า ๑๗๕.

^๗ชาคกัฎฐกถา ภาค ๒ : ปภินณกนิมาต มหาวามิชชชาคก, หน้า ๓๕๔ - ๓๕๓.

คัมภีร์ และที่อยู่ของนาคอีกแห่งหนึ่งคือใต้พื้นดิน เช่นนาคในชมพูพานชาคก^๑ ซึ่งอาศัยอยู่ใต้น้ำแห่ง นาคบางตนมีเมืองที่อยู่สวยงามเช่น โภควดี วาसानคร หรือทิวัญวดี ดังที่ปถมกยักษ์ได้พรรณนาไว้ในวิสุทธิชาคก^๒

รูปร่าง รูปร่างของนาคในวรรณคดีชาคกมีลักษณะเป็นงูใหญ่ แต่มีลักษณะเป็นสัตว์ทิพย์ สามารถเนรมิตตนเองให้มีขนาดต่าง ๆ ได้ เช่น นาคในเทพพรหมชาคกสามารถเนรมิตตนเองให้ใหญ่เท่าเรือสำเภา หรือนาคในหัตถรชาคก ชุรปุคตชาคก ก็ปรากฏร่างในเมืองมนุษย์มีลักษณะเป็นงูเล็ก ๆ ชรรมทา นอกจากนี้ นาคยังสามารถแปลงร่างของตนเป็นสัตว์, มนุษย์ หรือสิ่งต่าง ๆ ได้ เช่น นางอัชมิขินางนาคในภุริทตชาคกแปลงร่างเป็นเข็ญคน้อย นาคราชในเมถิกนชาคก ภุริทตชาคกก็สามารถแปลงร่างเป็นมาดพหุเม นาคในสีลานิสงสชาคกสามารถแปลงร่างเป็นเรือสำเภาได้ เนื่องจากนาคสามารถเนรมิตร่างเป็นรูปต่าง ๆ ได้นั่นเอง นาคจึงสามารถแต่งงานกับมนุษย์ ยักษ์ หรือสมพันธุกับงูน้ำได้

อุปนิสัย นาคเป็นผู้ที่รักความสะอาด เช่นนาคในขตาสนชาคกโกรธแค้นนาคที่ถ่ายอุจจาระให้หน้าสกปรก และนาคในชมพูพานชาคกที่ห้ามบรรดาพ่อค้าที่มีความโลภเพราะชุกบ่อทำให้หินและดินร่วงลงไปทำให้ที่อยู่ของตนสกปรก การลงโทษพวกนาคประการหนึ่งคือให้ไปอยู่ในที่สกปรก เช่น นาคราชสองพี่น้องในหัตถรชาคกถูกเนรเทศให้ไปอยู่ที่อุกการภูมิ นาคในวรรณคดีชาคกเป็นผู้ที่รู้จักบุญคุณ มักจะตอบแทนผู้ที่มิพระคุณกับตนเสมอ เช่น นาคราชในชุรปุคตชาคกก็ตอบแทนความดีของพระเจ้าเสนกะที่ช่วยชีวิตตนไว้ด้วยการให้ทรัพย์สินสมบัติมากมาย และให้นาคกัณยามารับใช้ พร้อมทั้งมอบมนตร์เสียงสัตว์ให้ด้วย นอกจากนี้ นาคยังตอบแทนและช่วยผู้ที่มีความดี มีบุญญาธิการ เช่นนาคในมหาวานิชชาคกมอบทรัพย์สินสมบัติให้หัวหน้าพ่อค้าผู้ที่ไม่มีความละโมภ นาคในสีลานิสงสชาคกได้ช่วยเหลืออุมาสกและช่างตีคมมิให้กลับบ้านได้โดยปลอดภัย นาคในมหาปฐมชาคกช่วยให้ปฐมกุมารรอดพ้นจากความตายเนื่องจากเป็นผู้มีบุญญาธิการ เป็นต้น

^๑ชาคกภุริทต ภาค ๘ : คตินิมาต ชุรปุพานชาคก, หน้า ๓๐ - ๓๒.

^๒ชาคกภุริทต ภาค ๑๐ : มหาานิมาต วิสุทธิชาคก, หน้า ๑๘๘ - ๓๐๕.

จากการที่นาคชอบคบแทนหรือให้ทรัพย์สินอันมีค่านั้น ทำให้นาคได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่รักษาสมบัติอันมีค่ามากมาย สมบัติของนาคมักจะเป็นทิพย์ เช่น แก้วมณีซึ่งเป็นแก้วสารพัดนึก และสมบัติของนาคนั้นถ้าตกลงสู่พื้นดินก็จะจมลงไปสู่ภาคโลกเสมอ

อำนาจ นอกจากนาคในวรรณคดีชาคกจะมีอิทธิฤทธิ์สามารถแปลงร่างเป็นสิ่งต่าง ๆ ได้แล้ว นาคยังมีอำนาจสามารถที่จะทำลายสิ่งต่าง ๆ ได้ พืชของนาคเพียงเล็กน้อยก็สามารถที่จะทำให้เมืองทั้งเมืองถูกทำลายลงได้ในพริบตา ดังเช่นพืชของนาคอัจฉิมูชิ^๑ ที่หยดลงบนฝ่ามือของนาคสุทัสนะ เพียงแต่นาคคิดถึงตามองสิ่งใดสิ่งนั้นก็จะมีเป็นจุณ ดังที่นางนาคชายาของโอรสพระเจ้าพรหมทัตได้กราบทูลสามีให้ทราบถึงอำนาจของตน^๒ พืชของนาคนี้ประหารคนได้ ดังเช่นนาคราชในขุรปุคตชาคกใช้ให้นาคมาฆไปพันพืชประหารพระเจ้าเสนกะ^๓ ถึงแม้ว่านาคในชาคกจะมีอำนาจหรืออิทธิฤทธิ์มากมายแต่ก็ปรากฏว่านาคส่วนใหญ่มิได้ใช้อำนาจของตนทำลายชีวิต หรือสิ่งต่าง ๆ ตามอารมณ์ของตนเลย จะทำลายก็เฉพาะผู้ที่ประพฤตินทางที่ไม่ถูกไม่ควรเท่านั้น ทั้งนี้เพราะนาคในวรรณคดีชาคกมีบทบาทที่ส่งเสริมธรรมะของพระพุทธเจ้าเป็นส่วนใหญ่

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ชาคกัญชรฎา ภาค ๑๐ : มหานิบาต ภูริทัตชาคก, หน้า ๕๕ - ๕๖.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

^๓ชาคกัญชรฎา ภาค ๕ : สัตตกนิบาต ขุรปุคตชาคก, หน้า ๖๖.